

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

**PSIHOSOCIJALNE KARAKTERISTIKE OSOBA KOJE
PODMEĆU POŽARE**

Završni magistarski rad

Kandidat: Damir Beus

Mentor: Prof.dr. Sabina Alispahić

Sarajevo, 2020. godine

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. TEORIJA O PODMETANJU POŽARA.....	5
2.1. Teorije jednostavnih faktora.....	5
2.2. Teorije sa više faktora.....	10
3. MOTIVI OSOBA KOJE PODMEĆU POŽARE.....	17
3.1. Podmetanje požara motivirano osvetom.....	22
3.2. Podmetanje požara motivirano uzbuđenjem.....	24
3.3. Podmetanje požara motivirano vandalizmom.....	26
3.4. Podmetanje požara motivirano profitom.....	26
3.5. Podmetanje požara motivirano prikrivanjem zločina.....	27
3.6. Podmetanje požara motivirano ekstremizmom.....	28
3.7. Mješoviti motivi.....	29
4. SOCIJALNE KARAKTERISTIKE OSOBA KOJE PODMEĆU POŽARE.....	32
4.1. Spolne razlike.....	32
4.2. Dob.....	33
4.3. Rasna i religijska pripadnost.....	34
4.4. Nivo obrazovanja.....	34
4.5. Karakteristika obitelji i rana iskustva.....	35
4.6. Socioekonomski status.....	36
4.7. Socijalni odnosi.....	36
4.8. Partnerski odnosi.....	37
5. PSIHOLOŠKE KARAKTERISTIKE.....	38
5.1. Osobe sa epilepsijom kao počinitelji požara.....	38

5.2. Osobe sa autizmom kao počinitelji požara.....	39
5.3. Osobe sa shizofrenijom kao počinitelji požara.....	40
5.4. Osobe sa intelektualnom onesposobljenošću kao počinitelji požara.....	40
5.5. Piromanija.....	42
6. ZAKLJUČCI.....	48

LITERATURA

Psihosocijalne karakteristike osoba koje podmeću požare

Damir Beus

Cilj ovog rada je da na osnovu relevantne literature i rezultata istraživanja pokušamo prikazati psihosocijalne karakteristike. Podmetanje požara od strane počinitelja može biti uzrokovano različitim motivima kao i potrebama. Uvid u motive, karakteristike i potrebe osoba omogućit će identifikaciju počinitelja tog kaznenog djela. Sve veći fokus društva na razumijevanju podmetanja požara kao isključivo djela piromana zahtjeva drugačiji pogled na prirodu podmetanja požara. Suprotno popularnom vjerovanju, prema rezultatima istraživanja osobe koje podmeću požare ne moraju imati dijagnozu piromanije, niti bolovati od nekog mentalnog poremećaja. Podmetanje požara nije isključivo vezano za piromaniju, jer osobe mogu podmetati požare iz različitih razloga ili kao posljedica različitih poremećaja, kao shizofrenija i drugi poremećaji ličnosti. Stoga bi trebalo biti jasno da je piromanija izuzetno rijedak poremećaj, koji se ne smije miješati sa paljevinama koje su motivisane drugim kriminalnim aktivnostima ili su potaknute konzumiranjem različitih supstanci.

Ključne riječi: osobe koje podmeću požare, paljevina, firesetting, piromanija

1. UVOD

Vatra je simbolika životne snage, strasti i sveopća je fascinacija. U mitologiji, vatra kao nagrada je bila ukradena od bogova da bi koristila čovječanstvu. Sposobnost korištenja vatre predstavljala je nadmoć civilizacije nad prirodnim silama. Potreba za vatrom je bila od velikog interesa, ali taj interes i zadovoljstvo su sublimirani da bi se vatra mogla koristiti za opće dobro društva. Tek u nekolicine se pojavi želja za podmetanjem požara kao oblik destruktivnosti.

Požar je nekontrolirano gorenje neke gorive tvari ili bolje rečeno vatra je u takvoj situaciji poprimila takve razmjere da se njom ne može vladati niti upravljati (Kardun, 2014). Kao nekontrolirano gorenje može da nanese materijalnu štetu i da ugrozi ljudski život.

Požar je vodeći uzrok svih smrti izazvanih vatrom i uzročnik uništenja imovine u Sjedinjenim Američkim Državama (Icove, Schroeder i Wherry, 1979). U Sjedinjenim Američkim Državama je u periodu od 1983. do 1989. godine zabilježeno oko 2 milijuna požara. Od tih požara je bilo 5800 smrtnih posljedica, 28.500 ozlijeđenih i 8 milijardi materijalne štete (Federalna agencija za upravljanje u kriznim situacijama, 1988). Godine 1989. su vatrogasne službe u Sjedinjenim Američkim Državama zabilježile 97.000 požara sumnjivog podrijetla, sa materijalnom štetom od 1.5 milijardi dolara (Kartner, 1990).

Američka Nacionalna udruga za zaštitu od požara procijenjuje da je tijekom 1994. godine namjerno podmetnuto 548.500 požara. U tim požarima je stradalo 560 vatrogasaca i civila, 3440 je ozlijeđenih, a materijalna šteta se procijenjuje na 3,6 milijardi dolara (Hall, 1996). Međutim, tijekom iste godine uhićenjem je riješeno samo 15% kaznenih djela vezanih za podmetanje požara, od kojih 50% nikad nije procesuirano, a otprilike jedna trećina procesuiranih slučajeva proglašena je krivim. Stoga je samo oko 3% kaznenih djela podmetanja vodilo do sudske presude (Blumberg, 1981; Hall, 1990).

U posljednjih 10 godina, požar se svrstao u tri vodeća uzroka pojave vatre u 5 zemalja. Godine 1990. bio je vodeći uzrok velikih požara u Velikoj Britaniji i glavni uzrok gubitka osiguranja u Njemačkoj. U Japanu je 21% svih smrtnih slučajeva u razdoblju između 1983. i 1987. godine rezultat samozapaljivanja kao rezultata počinjenja samoubojstva (Hall, 1990).

U Velikoj Britaniji je tokom travnja 2012. i ožujka 2013. godine počinjeno 23.662 požara, sa 56 smrtna ishoda i 1225 ozlijeđenih (Odjel za lokalne zajednice i Lokalnu upravu, 2014). Procjena materijalne štete uzrokovane požarom iz 2008. godine je bila 2,3 milijarde funti (Department for Communities and Local Government, 2011). Međutim u odnosu na ostale zločine, požar ima najnižu stopu otkrivanja u Engleskoj i Walesu (Smith, Taylor i Elkin, 2013). Na primjer, od 19.306 podmetnutih požara koji su prijavljeni 2013. godine, samo je 2316 (12%) rezultiralo službenim otkrivanjem policije (Smith i sur., 2013). Od ukupnog broja šumskih požara na Mediteranu čak 95% je uzrokovano ljudskim faktorom: nehajem, nepažnjom te namjernim paljenjem, a prema istraživanjima provedenim u Bosni i Hercegovini u 98% slučajeva uzročnik šumskih požara je čovjek.

Stoga je očigledno i problematično da velika većina počinitelja ostaje neshvaćena. Da bi se pristupilo rješavanju tog problema potrebno je imati sveobuhvatno razumijevanje karakteristika njihovog ponašanja (Doley, 2003).

Postoje različite definicije požara, tako na primjer u Sjedinjenim Američkim Državama se točne pravne definicije razlikuju prema različitim državama. Međutim u zakonskim definicijama za paljevine postoje slijedeći kriteriji (Federalni Istražni Zavod, 2004; Hall, 2007; Kolko, 2002; i Williams, 2005):

1. Postojanje nekog elementa namjere na kojoj se temelji čin paljevine;
2. Požar mora biti protuzakonit (na primjer da naudi drugima ili da se ostvari neki prihod ili zarada);
3. Požar mora ostaviti određena oštećenja ili uništenja imovine.

Kada govorimo o požarima potrebno je napraviti razliku između tri pojma: *firesetting ponašanje*, *piromanija* i *paljevine*.

Firesetting predstavlja ponašanje koje uključuje podmetanje požara namjerno ili slučajno (Burton, Binder i McNeil, 2012). *Firesetting* je širi pojam, jer taj čin za opisivanje ne zahtijeva namjeru pojedinca. Dakle osoba se može uključiti u *firesetting* ponašanje na primjer nepažljivim gašenjem cigarete koja pri tome izaziva požar.

Paljevina se definira kao namjerno podmetanje požara bilo koje vrste (DeHann, 1991; Holmes i Holmes, 1996; Sapp, Huff, Gary, Icove i Horbart, 1994). *Paljevina* može uključivati podmetanje požara na nečijem vlasništvu. A također to je nasilan zločin koji se odnosi ne samo na materijalne objekte nego je opasan i po ljude (Sapp i sur., 1994). U kriminalističke svrhe ova definicija ima tri odvojene komponente (DeHann, 1991):

1. Paljenje imovine – da bi se pokrenula sudska tužba, sud mora utvrditi da li postoji stvarno uništenje imovine požarom.
2. Postojanje utvrđene osnove za podmetanje požara, pri tome treba isključiti prirodne i slučajne uzroke.
3. Postojanje namjere koja je usmjerena na uništavanje tuđe imovine ili bilo koje vrste vlasništva.

Prema Priručniku za klasifikaciju zločina (Douglas i sur., 1992), postoje tri vrste *paljevina*:

1. Masovni požar: Uključuje počinitelja koji podmeće tri ili više požara na istoj lokaciji tijekom ograničenog vremenskog razdoblja.
2. Spree požar: Podmetanje požara uključuje tri ili više požara na odvojenim lokacijama bez razdoblja vremenskog prekida između njih.
3. Serijski požar: Uključuje počinitelja koji je podmetnuo tri ili više požara sa određenim vremenskim razmakom između njih.

Piromanija je pojam koji se često spominje kada je riječ o požarima i *paljevinama*. *Piromaniju* karakterizira postojanje ponavljajuće prisile za podmetanje požara. *Piromani* ne dobivaju nikakvu materijalnu korist od tog čina i ne karakterizira ih svjesna motivacija za počinjenje tog djela (Bebbett i Hess, 1984). Na kraju je *piromanija* dobila i službeno priznanje da je psihološki poremećaj i uvrštena je u DSM-III (Američka psihološka asocijacija, 1980) kao poremećaj kontrole impulsa. Da bi se dobila dijagnoza *piromanije* moraju se zadovoljiti utvrđeni kriteriji. Kada govorimo o osobama koje podmeću požare, *piromanija* je dosta rijetka pojava (Žarković-Palijan i Kovačević, 2001).

Cilj ovog rada je opisati psihosocijalne karakteristike osoba koje podmeću požare.

U ovom radu pokušat ćemo odgovoriti na slijedeća pitanja:

1. Koji su uzroci i čimbenici rizika za podmetanje požara?
2. Koji su motivi osoba koji dovode do podmetanja požara?
3. Koje su psihosocijalne karakteristike osoba koje podmeću požare?

2. TEORIJE O PODMETANJU POŽARA

Temelj za djelotvornu procjenu i tretman kriminalnog ponašanja je poznavanje etiološke teorije i njezino sveobuhvatno razumijevanje. Etiološka teorija je temelj za mapiranje i određivanje međudnosa između počinitelja kaznenog djela, prikazanog kliničkog slučaja i temeljnih psiholoških varijabli (Gannon, Collie, Ward i Thakker, 2008).

U forenzičkoj psihologiji uspješne teorije moraju da uključuju slijedeće (Ward i Siegert, 2002):

1. Višestruki čimbenici koji objašnjavaju problematično ponašanje (tj. psihološke, kulturološke, kontekstulane i biološke varijable) koje bi se dalje trebale objasniti kao kognitivne, afektivne i bihevioralne komponente unutar jasnog i primjerenog prikaza varijabli koje se međusobno povezuju (na primjer teorija socijalnog učenja);
2. Jasan prikaz fenomena koje teorija pokušava opisati (na primjer specifični psihološki procesi kojima se bavi populacija koja radi određene prijestupe);
3. Jasan prikaz mehanizma i interakcije takvih mehanizama – hipoteza prikazuje psihološki fenomen povezan sa prezentovanim klijentom;
4. Detaljan opis podvrsta počinitelja;
5. Integrirani prikaz distalnih i proksimalnih faktora, i njihova interakcija, povezana sa stvaranjem ključnih psiholoških fenomena;
6. Opis detalja proporcionalan suvremenim istraživačkim znanjem i literature na datu temu;

Unutar literature koja se bavi seksualnim prijestupima Ward i Hudson (1998) su predložili smislen način konceptualiziranja dostupne teorije u tri glavna tipa: *jednostavni faktor*, *multi faktor* i *mikro teorije*.

2.1. Teorije jednostavnih faktora

Teorije koje se prilikom objašnjavanja usmjeravaju na pojedinačne faktore i njihovu kauzalnu vezu sa pojedinačnim prijestupom. U ove teorije spadaju psihoanalitička teorija, piromanija, teorija socijalnog učenja, teorija premještene agresije i komunikacije.

Psihoanalitička teorija

U psihološkoj i psihijatrijskoj literaturi o podmetanju požara dominirao je psihoanalitički pristup. Godine 1820. Meckel je opisao podmetanje požara kao poremećaj koji se naziva „impulzivno paljenje“ (Fagelman i Brix, 1983). Često se označavanje podmetanja požara koristilo kao simbol za seksualnu strast i krajnje destruktivne impulse (Axberger, 1973; Grinstein, 1952; Lewis i Yarnell, 1951; Topp, 1973). Prema toj teoriji mnogi teoretičari su prihvatili mišljenje da je podmetanje požara simbol seksualne aktivnosti i da je rezultat potisnutih seksualnih nagona ili da se čak to događa za vrijeme seksualne apstinencije (Gold, 1962; Lewis, 1965; Robbins, Herman, Robbins, 1963; Simmel, 1949; Stekel, 1924).

Objašnjenje povezanosti podmetanja požara, problematičnog seksualnog ponašanja i psihoseksualnog razvoja bila je zastupljena još u XVIII i XIX stoljeću (Inciardi, 1970). Kada je Freud napisao knjigu „Civilizacija i njezino nezadovoljstvo“ (1929) i knjigu „Akvizicija snage nad vatrom“ (1932), veza između seksa i vatre je bila već utvrđena. U svojim knjigama Freud je tvrdio da postoji povezanost između vatre, ambicija i uretralne retorike. Dalje je Freud tvrdio da se za savladavanje vatre čovjek mora odreći svojih „homoseksualnih želja“ na način da ugasi požar svojom mokraćom (prema Freud, 1932, str. 405).

Stekel je pregledao određeni broj slučajeva mladih i odraslih osoba koje su podmetale požar i hipotetizirao da je kod većine uzrok tog ponašanja seksualni nagon, iako je jednim dijelom smatrao da se radi i o osveti prema svojoj obitelji (Stekel, 1924). Freudovu teoriju je jasno prikazao Simmel u jednom istraživanju 21-godišnjeg muškarca koji je podmetao požare. Simmel je govorio o tome da dijete u genitalnoj fazi razvoj strahuje od kastracije kao i od masturbacije. Regresija u uretralno-faličnoj fazi vodi dijete u pokušaj pronalaska zamjene za masturbaciju, a podmetanje požara je ta zamjena. Dijete eksternalizira svoje seksualne i agresivne nagone kroz ovaj vid ponašanja, a zatim tu vatru gasi vodom ili urinom (Simmel, 1949).

Fenichel je pretpostavio da je podmetanje požara izraz sadističkog nagona koji nastoji uništiti voljeni predmet (Fenichel, 1945). Grinstein (1952) je istako da kontrola nad vatrom u čovjeku predstavlja vrlo složenu funkciju ega i ima mnogo predgenitalnih elemenata. Wachtel (1977) „Sjećanja na rana iskustva, bila stvarna ili zamišljena mogu biti rezultat trenutne nevolje pojedinca a ne kao determinanta ponašanja. Seksualne poteškoće vjerovatno su samo jedna strana velikog broja problema koje su zadesile osobu koja podmeće požar“.

Jedina poteškoća sa psihoanalitičkim objašnjenjem podmetanja požara je nedostatak empirijske potpore. Ne pronalazi se povezanost između podmetanja požara i seksualnog ponašanja kako tvrdi teorija, kao ni povezanost sa enurezom¹.

McKerracher i Dacre (1966) su izvjestili da u uzorku od 30 muškaraca koji su počinili kazneno djelo podmetanje požara i koji su smješteni u psihijatrijsku bolnicu imali su znatno manje počinjenih prethodnih seksualnih djela (30% , N=9), nego uzorak od 147 prijestupnika koji su osuđeni za druga kaznena djela (56% , N=82).

Ali postojali su i slučajevi u kojima je podmetanje požara bilo povezano sa seksualnom motivacijom, ali je to dosta neuobičajno. Inciardi (1970) je izvijestio o 18% (N=25) slučajeva iz uzorka od 138 slučajeva koji su imali određene „seksualne perverzije“. Većina tih „seksualnih perverzija“ je bila povezana sa homoseksualnim slučajevima.

Socijalna teorija ponašanja

¹Enureza je Enureza je pojavanehotičnogmo-krenja u snudjece u dobikadtrebabitpostignutakontrolamokrenja (Batinić , 2008).

Prema teoretičarima socijalnog učenja podmetanje požara je ponašanje koje se uči po modelu ili imitacijom (Bandura, 1976; Kolko i Kazdin, 1986; Macht i Mack, 1968; Singer i Hensley, 2004; Vreeland i Levin, 1980). Podmetanje požara je ponašanje koje je naučeno i koje uključuje povezanost obitelji, vršnjaka i subkulturalnih sila koje svjesno ili nesvjesno potiču neprimjerenu uporabu vatre (Kolko i Kazdin, 1986). Zanimljivi su dokazi koji su u skladu sa ovom teorijom, a to su:

- 1) Djeca čiji su očevi po profesiji na neki način vezani za vatru kao što su vatrogasci ili ložači vatre imaju veću vjerovatnost da će podmetati požare (Macht i Mack, 1968).
- 2) Osobe koje podmeću požare dosta češće žive u manjim sredinama u kojima je uporaba vatre raširena, na primjer na selima (Wolford, 1972).
- 3) Vjerovatno je da su te osobe bile tijekom odrastanja izložene velikim požarima prilikom spaljivanja smeća ili sličnim seoskim poslovima čišćenja.
- 4) Osobe koje podmeću požare često potječu iz obitelji koje imaju obiteljsku povijest uključenu u podmetanje požara (Rice i Harris, 1991). Ovim grupama osoba je stvarno iskustvo sa vatrom moglo doprinijeti njihovom ponašanju.

Kafryja (1978) sugerira da određeno dječije rano iskustvo sa vatrom, osobito nenadzirana igra sa vatrom može biti važan pred-pokazivač budućeg podmetanja požara. Interes za vatrom je bio otprilike u dobi od oko 3 godine (Block, Block i Folkman, 1976; Nurcombe, 1964), i obično je ta dječija igra sa šibicama.

Posljedično, loša socijalizacija u djetinjstvu (na primjer loši uzori ponašanja u djetinjstvu i razvojne poteškoće) mogu rezultirati iskustvima opaženog neuspjeha, lošeg suočavanja i slabe asertivnosti koja može povećati sklonost pojedinca prema podmetanju požara radi postizanja neke razine kontrole (Vreeland i Levin, 1980). Prema teoriji socijalnog učenja različita razvojna iskustva, kognitivna percepcija i očekivanja mogu da oblikuju pojedinčevu sklonost ka podmetanju požara, posebno kao oblik naučenog neprijateljstva/agresije (Kolko i Kazdin, 1986; Vreeland i Levin, 1980).

Također kod maloljetnika preimateorijisocijalnogučenjapodmetanje požaramožebitimanifestacijameđuljudskihneuspjehakojidovode do devijantnogizražavanjaa agresijekrozpodmetanje požara (Gaynor i Hatcher, 1987).

Kolko i Kazdin 1986. su predložili da se faktori rizika za podmetanje požara mogu podijeliti u tri široke kategorije. A to su: iskustvo ranog učenja, osobni repertoar i obiteljski utjecaj.

- a) Rano iskustvo uključuje modeliranje, interesovanja/zanimanje, izravno iskustvo i dostupnost zapaljivih sredstava.
- b) Osobni repertoar uključuje čimbenike koji opisuju kognitivna i bihevioralna ograničenja kao i motivacijske čimbenike.
- c) Obiteljski utjecaji uključuju roditeljske i vanjske stresore.

Biološka teorija

Biološka teorija predstavlja pokušaj objašnjavanja firesettinga i usredotočila se na objašnjavanja impulzivnog i ponavljajućeg podmetanja požara. U posljednja dva desetljeća istraživači su se fokusirali na ulogu biologije i neurobiološkog oštećenja kako bi objasnili i razumjeli ponašanje osoba koje podmeću požare (Barnett i Spitzer, 1994; Virkkunen, 1984; Virkkunen, Goldman, Nielsen i Linnoila, 1995; Virkkunen, Nuutila, Goodwin i Linnoila, 1987; Virkkunen i sur., 1994). Tvrdnja ove teorije je da impulzivno i opetovano podmetanje požara uzrokovano oštećenjima neurotransmitera u obliku koncentracije monoamin cerebrospinalne tekućine (tj. 5-hidroksinoleoctena kiselina; 5-HIAA i 3 metoksi-4-hydroxyphenylglycol; MHPG). Na primjer pomoću biokemijskog ispitivanja Virkkunene i sur. (1987) su utvrdili da osobe koje podmeću požare imaju manju koncentraciju 5-HIAA/MHPG u usporedbi sa nasilnim prijestupnicima i neprijestupnicima. Istraživanje Virkkunena i sur. (1989) je pokazalo da osobe koje su podmetale požar tijekom razdoblja od tri godine su imale manje 5-HIAA u odnosu na osobe koje nisu opetovano podmetale požare.

Također, u vezu sa podmetanjem požara se dovode i moždane i kromosomske anomalije poput oštećenja funkcija prednjeg režnja (Calev, 1995; Friedman i Clayton, 1996), posteriorna abnormalnosti (Meinhard, Oozeer i Cameron, 1988), epilepsija (Carpenter i Hart, 1989 ; Mende,

1960.) , Klinefelterov ili XYY sindrom (Eytan, Paoloni-Giacobino, Thorens, Eugster i Graf, 2002). Nasuprot psihoanalitičkom pristupu, biološka teorija predstavlja empirijsko potkrepljenje objašnjenja podmetanja požara.

2.2. Teorije sa više faktora

Teorije sa više faktora (multi faktorske teorije) objedinjuju različite teorije sa jednim faktorom u jedan sveobuhvatan pregled ponašanja počinitelja kaznenog djela. Na taj način pokazuju kako svaki od faktora djeluje na ponašanje pojedinca i kako djelovanje više faktora na ponašanje dovodi do počinjenja prijestupa tj. kaznenog djela. Svrha multifaktorske teorije je formuliranje i identifikaciju osobnosti i individualnih karakteristika, obiteljske i društvene okolnosti i okolišnih uvjeta. Ovi čimbenici rizika objašnjavaju kako i zašto će dijete razvijati ponašanje tijekom vremena, sanaglasno naredivizmu. Ta dimenzija uključuje faktore kao što su demografske informacije, emotivnost, obiteljske varijable, odnos s vršnjacima, školski uspjeh, potencijal stresora ili životnih događaja (Kolko, 2002).

Dinamička bihevioralna teorija

Dinamička bihevioralna teorija promatra podmetanje požara kao proizvod povijesnih psihosocijalnih utjecaja koji usmjeravaju i oblikuju firesetting prema principima teorije socijalnog učenja. Model Kennetha Finemana (1995) na kome je zasnovana ova teorija polazi od ideje da do podmetanja požara dolazi interakcijom tri čimbenika:

1. *Dinamički čimbenici* prošlosti pojedinca koji ga predisponiraju za vršenje neprilagođenih i antisocijalnih djela. Ovi čimbenici obično uključuju obiteljsku disfunkciju, koja utječe na akademski učinak, sposobnost pojedinca i njegovo psihičko zdravlje. Podmetanje požara je samo jedan od oblika neprilagođenog ponašanja koje proizilazi iz ovakve obiteljske dinamike, a može još uključivati i vandalizam, zlouporabu različitih supstanci itd.

2. *Okolišni čimbenici* u prošlosti pojedinca koji su mu prenijeli poruku da je podmetanje požara prihvatljiv odgovor na poteškoće. Ovo su čimbenici kao nedostatak roditeljskog nadzora a vezano je za ranu igru sa vatrom, različiti oblici paljevina.
3. *Uvjeti u neposrednom okruženju* koji potiču podmetanje požara. Uključuju zainteresiranost ili fascinaciju vatrom, kao i dostupnost sredstava koji mogu izazvati vatru, kao što su šibice ili upaljači.

Fineman (1980, 1995) je predložio jednadžbu koja prema njemu opisuju firesetting:

$$(FS) \text{ Firesetting} = G1 + G2 + E$$

$$[E = C + CF + D1 + D2 + D3 + F1 + F2 + F3 + Rex + Rin]$$

G1 – povijesni faktori koji predisponiraju pojedinca prema antisocijalnom ponašanju (tj. štetna/neadekvatna iskustva sa obitelji, vršnjacima, zdravljem, osobnost).

G2 - povijesni utjecaji iz okoliša, izvanredne situacije koje utječu na firesetting (tj. zainteresiranost, odnosno fascinacija vatrom, slabo znanje o požarnoj sigurnosti, loš roditeljski odgovor na rano otkrivanje vatrom).

E- neposredni okoliš, izvanredna situacija koja potiče firesetting. Sastoji se od niza varijabli koje se moraju istražiti kako bi se procijenila opasnost od požara, koju je proučio pojedinac.

C- iskustvo krize ili traume prije podmetanja požara (tj. smrt voljene osobe, gubitak zaposlenja, zlouporaba supstanci).

CF – karakteristike mjesta zločina.

D1-kognitivne distorzije prisutne prije firesettinga.

D2- kognitivne distorzije koje se javljaju tijekom firesettinga

D3- kognitivne distorzije koje nastaju odmah nakon podmetanja požara

F1-utjecaji prije firesettinga

F2- utjecaji za vrijeme podmetanja požara

F3-utjecaji nakon firesettinga

REX-vanjske nepredviđene situacije (na primjer zakonska zlouporaba)

RIN- unutarnje nepredviđene situacije (na primjer osjetilno uzbuđenje)

Iako ova teorija nudi detaljno objašnjenje čimbenika koji su uključeni u firesetting, i dalje postoje ograničenja same teorije. Teorija dinamičkog ponašanja je prvenstveno razvijena za maloljetnike i primijenjena na njihov firesetting. Kao rezultat toga teoriji nedostaje empirijska adekvatnost za odrasle osobe koje podmeću požare, kao i za osobe koje su u zatvoru. Dalje, budući da je ova teorija usmjerena na maloljetnike ne opisuje na odgovarajući način kako se firesetting može zadržati od djetinjstva pa do odrasle dobi ili na koji je način povezan sa odraslom dobi pojedinca (Doley, 2009).

Funkcionalna analitička teorija

Multi-faktorski psihološki model koji povećava razumijevanje, razvoj i održavanje sklonosti pojedinca da podmeće požare je model funkcionalne analize Jacksona, Glassa i Hopea (Canter i Larkin, 1993). Jackson i sur. (1987) koristili su svoje kliničko iskustvo, istraživačku literaturu i postavke teorije socijalnog učnja pri formiranju svoje teorije. Kroz svoju teoriju tvrde da pet glavnih čimbenika objašnjava firesetting:

1. Psihosocijalni nedostatak (na primjer loš odnos s roditeljima i školicima i stanje povezano s psihološkim posljedicama).
2. Nezadovoljstvo životom i samim sobom (na primjer depresija i problem s samopoštovanjem koji se odnose na psihosocijalni nedostatak).
3. Socijalna nesposobnost (na primjer iskustvo odbacivanja i smanjenje vještina rješavanja sukoba).
4. Čimbenici koji određuju pojedinačno iskustvo s vatrom (na primjer ranija iskustva s vatrom).
5. Unutarnji ili vanjski okidači firesettinga (na primjer afektivna stanja ili vanjski utjecaji u kontekstu koji pokreću firesetting).

Jackson i sur. (1987) pretpostavljaju da djeca koja odrastaju u slabom socijalnom okruženju vatra može ponuditi a) moć, utjecaj i prihvaćanje od svojih vršnjaka; b) djeca koja imaju određeni

smetnje/distraktore ili su bila udaljenje od svojih roditelja/skrbnika može pojačati interes prema podmetanju požara.

Takvo privremeno povećanje osobne učinkovitosti i samopoštovanje uz potencijalnu senzornu stimulaciju vatrom povećava izgleda pojedinca za antisocijalno ponašanje koje uključuje podmetanje požara.

Prema ovoj teoriji ponašanje se shvaća kao funkcija prethodnih događaja i posljedica koje pojačavaju i održavaju ponašanje (Cohen i Felson, 1979). Ipak, teorija kao cjelina nije bila podvrgnuta temeljitim istraživanjima i stoga još nije temeljena na čvrstim dokazima (Dalhuisen, Koenraadt i Hagenauw, 2016).

Multi – trajektorna teorija odraslih počinioca požara (M-TTAF; Gannon, Ó Ciardha, Doley, & Alleyne, 2011)

Multi-trajektorna teorija odraslih počinioca požara (M-TTAF; Gannon i sur., 2012) predstavlja jedan od najcjelovitijih pokušaja da se objasni firesetting do danas. Teorija M-TTAF koju su razvili istraživači Gannon i sur. (2012) nudi model koji integrira najbolje aspekte postojećih teorija sanovim idejama i istraživanjima kako bi stvorili sveobuhvatnu etiološku teoriju koja će objasniti namjerno podmetanje požara u odrasloj sobi.

M-TTAF se sastoji od dvije razine: prva razina se odnosi na cjelokupnu teorijsku okvir o firesettingu kao i istraživačko znanje o faktorima i mehanizmima koji uzajamno djeluju i doprinose firesettingu (Gannon i sur., 2012). Druga razina opisuje prototipsku putanju (trajektoriju) koja vodi do podmetanja požara. Sastoji se od pet putanja, gdje svaka predstavlja jedinstveni faktor rizika, klinička obilježja i potrebu za liječenjem.

U razini 1, Gannon i sur. (2012) predlažu da više čimbenika djeluje i rezultira firesettingom. To uključuje kombinaciju razvojnih čimbenika (na primjer okruženje roditelja ili skrbnika, priveženost, zlostavljanje kao i socijalna deprivacija) i neadekvatno roditeljsko i starateljsko okruženje u obliku nesigurne priveženosti (Bowlby, 1969, 1973, 1980) kao što je

nasilna i iznemašujućaroditeljskabrigaifaktorikojiometajurazvojjednoga samopoštovanja, samoregulacijskih procesa i općesocijalne prilagodbe (Scarr i Eisenberg, 1993; Shaw, Krause, Chatters, Connell i Ingersoll-Dayton, 2004) može biti štetno za dalje odrastanje i razvoj djeteta. Dalje, biološki čimbenici (naprimjer struktura mozga, kognitivno funkcioniranje), čimbenici socijalnogučenja (naprimjer ranija iskustva s vatrom); kontekstualni čimbenici (naprimjer životni događaji i ostali kontekstualni okidači) koji doprinose razvoju psihološke ranjivosti (naprimjer neadekvatni požarni interesi, stavovi koji podržavaju prijestupe, problem s reguliranjem emocija, komunikacijski problem) i teorije sugerira da predisponiraju pojedince za fire setting. U tom kontekstu proksimalni čimbenici i okidači (naprimjer životni događaji, kulturalni i biološki čimbenici) i moderirajući čimbenici (naprimjer loše mentalno zdravlje i niskosamopoštovanje) u interakciji predstavljaju kritične faktor rizika, čime pojedince mogu predisponirati za fire setting. U okviru razine 1 imamo i sljedeće karakteristike:

1. *Neprimjereni interes i premdavatri:* Interes za vatru vidimo kao prirodnu znatnu želju za opasnom ali opet prirodnom energijom koja je odigrala ulogu u preživljavanju naših predaka (na primjer svjetlost, toplina, priprema hrane; Fessler 2006. i Stanford 2001). Istraživanja pokazuju da je jedan važan faktor rizika za fire setting zanimanje ili interes za vatru (Dickens i sur. 2009). Važno je razlikovati požarni interes od dijagnoze piromanije (ne smiju biti prisutni drugi motivi, dijagnoze ili oštećenja prosudbi DSM-IV, 2000).
2. *Stavovi koji podržavaju prijestup:* Stavovi koji podupiru pristup i uvjerenja su kognitivne komponente koje pojedinci grade iz svojih iskustava u društvenom svijetu kako bi se omogućilo brzo i adaptivno djelovanje (Gannon, Ward, Beech i Fisher, 2007). U drugim područjima forenzičke psihologije (na primjer seksualni prijestup; Polaschek i Gannon, 2004; Ward, 2000; Ward i Keenan, 1999) opće je prihvaćeno da prijestupnici imaju sheme ili teorije koje usmjeravaju njihovu obradu društvenih informacija u pravcu kršenja normi ili zakona. Zanimljivo je da se malo pozornosti posvetilo kognitivnim sustavima paljivaca, vjerovatno zato što se predpostavilo da se njihova uvjerenja preklapaju sa uvjerenjima drugih prijestupnika kao kod nasilnika (Polaschek, Calvert i Gannon, 2009). Ovo se može odnositi na uvjerenja da je vatra bezopasna.

3. *Emocionalna regulacija:* Individualna sposobnost pojedinca da učinkovito nadzire unutarnja afektivna stanja i aspekte vanjskog svijeta kako bi se postigli osobni ciljevi u različitim situacijama i vremenskim intervalima (Baumeister i Heatherton, 1996; Baumeister i Vohs, 2004; Karoly, 1993). Istraživanja paljivaca ističu probleme samoregulacije u obliku impulzivnosti (Räsänen, Puumalainen, Janhonen, i Väisänen, 1996), niska tolerancija prema frustraciji (Jackson, 1994; Tennent, McQuaid, Loughnane i Hands, 1971), bijes (Rix, 1994), neprikladni ciljevi (kao požar radi dobiti; Sapp, Gary, Huff i James, 1994).
4. *Komunikacijski problemi:* Istraživanja paljivaca naglašava slučajeve osiromašene komunikacije u obliku socijalnih vještina, slabe asertivnosti i pasivnosti (Noblett i Nelson, 2001; Rice i Chaplin, 1979; Rice i Harris, 2008; Stewart, 1993). Također, neadekvatno ostvaren odnos sa roditeljima ili starateljima može oblikovati unutarnja očekivanja budućih odnosa i stilova kasnije interakcije koje mogu ometati razvoj i održavanje intimnih odnosa (Bartholomew i Horowitz, 1991; Hazan, 1987). Nalazi istraživanja sugeriraju da su neki paljivci usamljene jedinice koje karakterizira slaba mreža socijalne potpore (Barracato, 1979; Bennett i Hess, 1984; Inciardi, 1970; Leong, 1992; Rice i Harris, 1991; Ritchie i Huff, 1999).

U razini 2 integrirana je istraživačka literatura, postojeća tipološka klasifikacija i kliničko iskustvo u pet prototipskih putanja povezanih sa firesettingom (Gannon i sur., 2012):

1. Antisocijalnaspoznaja

Odnosi se na kritične faktore rizika koji uključuju lošu samokontrolu. Te su osobe vjerovatno započele svoju kriminalnu aktivnost (nije nužan firesetting) u ranoj dobi (na primjer djetinjstvo ili adolescencija) i možda su dobili psihijatrijsku dijagnozu kao poremećaj ponašanja (prije 18 godine) ili antisocijalni poremećaj ličnosti kao odrasle osobe (Američka psihijatrijska udruga, 2000). Takve će se osobe socijalizirati unutar pro-kriminalnog okruženja. Istraživanja sugeriraju općenito antisocijalne pojedince koji se bave firesettingom kao jednim u nizu zločinačkih ponašanja tijekom svoje kriminalne karijere (Harris i Rice, 1996; Ritchie i Huff, 1999).

2. *Osjećaj nepravde*

Vatra se također koristila u službi postizanja višeg cilja i izloženi su i muškarci i žene (Icove i Estep, 1987; Lewis i Yarnell, 1951). Takvi pojedinci imaju određenu razinu antisocijalnih stavova i stavova koji podržavaju uporabu vatre kao „upozorenja“ („Trebalo ih je samo uplašiti“, ili „Dao sam im dovoljno vremena da izađu“).

3. *Interes za vatru*

Ova se putanja odnosi na paljivce čiji su najistaknutiji kritični faktori rizika interes prema vatri (tj. neprikladni požarni interesi ili skripte), iako dijagnoza piromanije (DSM-IV-TR, 2000) nije potrebna. Paljivci koji slijede ovu putanju pokazuju zanimanje za požar, za pribor za podmetanje požara i posljedice požara. Na vatru se gleda kao snažno uzbudljivo svojstvo, i pri tome podmetanje požara za njih može činiti intenzivnu senzornu ili afektivnu stimulaciju. Deficiti samoregulacije mogu biti prisutni kao i impulzivnost.

4. *Emocionalna ekspresivnost*

Paljivci koji slijede ovu putanju predpostavlja se da formiraju dvije glavne podvrste: emocionalno ekspresivne i one sa potrebom za prepoznavanjem. Za paljivce koji slijede ekspresivnu putanju predpostavlja se da su kritični faktori rizika emocionalna regulacija u obliku loših vještina rješavanja problema i impulzivnosti, tako da u kontekstu proksimalnih okidača i konteksti koji vrše pritisak na suočvanje (kao što je smrt voljene osobe, finansijski problemi...) osoba se osjeća nesposobno da adekvatno komunicira. Slijedeći ovu putanju mogu se poslužiti vatrom da se ozlijede ili izvrše samoubojstvo. Takvo ponašanje je povezano sa graničnim poremećajem ličnosti i posebno preovladava u ženskoj populaciji (Coid, 1993; Coid, Kahtan, Gault i Jarman, 1999; Miller i Fritzon, 2007). Paljivci koji djeluju iz potrebe za prepoznavanjem koriste vatru kao komunikacijski alat. Ponekad paljivci dobivaju pozitivnu pozornost igrajući ulogu junaka/heroja (u situacijama u kojima spašavaju drugeljudje).

3. MOTIVI OSOBA KOJE PODMEĆU POŽARE

Motiv je definiran kao unutarnji nagon ili impuls koji potiče osobu da nešto radi ili da djeluje na određeni način (Rider, 1980). Također se pod pojmom motiv podrazumijeva nešto što pokreće, usmjerava, održava i obustavlja ljudsku aktivnost.

Motiv može dati važne informacije za istragu i otkrivanje počinioca paljevina, i prema tome može suziti uzorak mogućih osumnjičenih (Rider, 1980).

Povijesno gledajući psihološka motivacija je zauzela značajno mjesto u istraživanju i razvoju teorije o požaru i snažno utjecala na pristupe u istrazi podmetanja požara (Barnoux i Gannon, 2012; Sapp i sur., 1995).

Lewis i Yarnell (1951.) su razvili opsežnu tipologiju koristeći empirijski pristup, i pri tome definirali četiti kategorije. To je bila jedna od najopsežnijih studija u ovom području, gdje su istraživali slučajeve piromanije na uzorku od 1300 počinioca požara. U uzorku su svi počinci bili muškog roda, stariji od 16 godina, a period podmetanja požara je između 1919. do 1950. godine. Pri tome su koristili dosjee različitih institucija, uključujući policijsku upravu i psihijatrijsku bolnicu. Te kategorije su:

- a) Počinioci požara koji djeluju na osnovu određenog motiva (npr. ljubomora, osveta).
- b) Piromanija; pri čemu su ovaj pojam dalje podijelili u subkategorije na dobrovoljne vatrogasce, heroji koji pomažu drugima u požaru, beskućnici i kategoriju koju čine počinioci koji podmeću požar iz želje da vide požar, vatrogasna vozila, koji pri tome osjećaju seksualno zadovoljstvo (Lewis i Yarnell, 1951).
- c) Psihotični počinioci požara, koji pokazuju različita bizarna ponašanja, kao npr. pokušaj samoubojstva požarom.

Iako ova kategorizacija u podtipove ne pravi jasnu razliku između motiva (osveta, ljubomora i seksualne želje) i skupina prijestupnika (psihotični počinitelji i paljivci), Lewis i Yarnell (1951)

uzimaju motiv kao svojesvrсни faktor u svojoj kategorizaciji. Međutim naknadne kategorizacije su više usredotočene na motive počinioca požara.

Slijedeći nalaze istraživanja Lewisa i Yarnella (1951), Inciardi (1970) se usredotočio na proučavanje motiva odraslih počinitelja. Kao uzorak za svoje istraživanje odabrao je osumnjičene prijestupnike iz Njujorškog zatvorskog sustava, koji su u tom periodu bili na uvjetnoj slobodi (period 1961. – 1966). Svojim istraživačkim radom je došao do klasifikacije od šest kategorija, koja uključuje motive: uzbuđenje (piromanija), osveta, prijevara osiguranja, vandalizam (zabava, užitek), prikrivanje zločina i institucionalizirani počinioci požara (podmetanje požara u ustanovi za mentalno zdravlje). Više od polovine počinioca požara je djelovalo iz osвете, ciljajući na poznate osobe ili iz mržnje ili ljubomore. Inciardi je ovu skupinu smatrao najopasnijom jer su obično bili u alkoholiziranom stanju prilikom počinjenja kaznenog djela i da su nastojali da provedu svoju osvetničku zločinačku namjeru bez obzira na opasnost koju su predstavljali za druge ljude. Gannon i sur. (2012) napominju da su i drugi istraživači empirijski podržali Inciardijevu (1970) taksonomiju motiva za podmetanje požara.

Moll (1974) je koristeći podatke iz literature kao metodu usredotočio se na proučavanje požara počinjenih sa namjerom, i došao je do klasifikacije od osam kategorija motiva:

- a) Pokušaj prijevare osiguranja
- b) Politički požari
- c) „Piro“ požari – požari koji počiniteljima donose emocionalno olakšanje ili seksualno zadovoljstvo.
- d) Pokušaj prikrivanja zločina
- e) Osveta – požari počinjeni radi ogorčenja, ljubomore ili bijesa koji je počinitelj osjećao.
- f) „Sujetni“ požari – požari koji su izazvali počinitelji sa namjerom da se prikažu kao heroji.
- g) Psihoza – požari izazvani psihološkim poremećajem, radi se o osobama koje pate od nekog psihijatrijskog poremećaja, bez nekog racionalnog motiva ili dijagnoze piromanije.
- h) vandalizam

Dennet (1980) je na temelju svog profesionalnog iskustva kao vatrogasni istražitelj definirao šest kategorija motiva:

- a) Podmetanje požara radi dobivanja odštete od osiguranja

- b) Prikriivanje drugog zločina
- c) Vandalizam ili kao znak protesta
- d) „Herojski“ osjećaj
- e) Mentalni poremećaj
- f) Dosada

Prins i sur. (1985) su počinioce požara podijelili u kategorije:

- a) Podmetanje požara radi dobivanja novčane naknade
- b) Prikriivanje zločina
- c) Politički ciljevi
- d) Samozapaljivanje
- e) Osveta (prema pojedincu ili društvu)
- f) Traženje pažnje
- g) Seksualno zadovoljstvo
- h) Podmetanje požara od odraslih
- i) Podmetanje požara od strane maloljetnika

Koson i Dvoskin (1982) usredotočeni na medicinski model, predložili su klasifikaciju sustava zasnovanog na psihijatrijskoj dijagnozi. Od 26 slučajeva odraslih paljivaca, koji su bili klinički procijenjivani, identificirano je pet primarnih dijagnostičkih skupina: shizofreni, antisocijalni tip poremećaja ličnosti, intelektualne poteškoće, alkoholizam i skupina pod nazivom „ostali“. Zanimljivo je da su Koson i Dvoskin išli korak dalje, opisujući u okviru svoje kategorije da li postoji veza između dijagnostičkih kategorija i određenih zakonskih prekršaja, uključujući intoksikaciju drogom ili alkoholom u vrijeme počinjenja kaznenog djela. Utvrđeno je da je intoksikacija igrala veću ulogu kod antisocijalnih pojedinaca i alkoholiziranih skupina (Koson i Dvoskin, 1982). U odnosu na motiv, ovi autori su kategorizirali podmetanje požara prema tome da li imalo cilj intrinzični (tj. neki funkcionalni cilj) ili instrumentalni (tj. bez vidljivog vanjskog cilja ili dokaza o konfliktnoj situaciji) i u slučaju osvete bilo je usmjereno prema autoritetu ili vršnjacima. Pojedinci iz skupine shizofrenih bolesnika skloni su višestrukim motivima, kombinaciji intrinzičnih i instrumentalnih. Antisocijalni su podmetali požar kao znak osvete protiv autoriteta, dok je grupa osoba sa intelektualnim poteškoćama/organskim poremećajem mozga podmetala požar kao osvetu protiv vršnjaka.

Istraživanje koje su radili Icove i Estepp (1987) je imalo za cilj revidiranje Inciardijeve (1970) tipologije. Radilo se o istraživačkom projektu između FBI-a i Vatrogasne uprave Prince Georges odjel (PGFD) i pri tome su analizirali 1016 maloljetnih i odraslih prijestupnika, koji su podmetali požare u periodu od 1980. – 1984. godine. Njihova klasifikacija je uključivala motive: vandalizam (N=502 tj. 49%), uzbuđenje (N=258 tj. 25%), osveta (N=145 tj. 14%), prikrivanje zločina (N=18 tj. 2%) i profit (N=11 tj. 1%). Uz ove kategorija, dodali su i kategoriju „ostalo“, koja je uključivala slučajeve podmetanja požara sa neodređenim motivima.

Faulk (1988) je požar klasificirao prema tome da li je sredstvo za postizanje cilja (tj. prikrivanje zločina, osveta) ili je sam požar bio glavni fokus počinitelja (tj. piromanija).

Rix (1994) je radio empirijsko istraživanje sa osuđenim počiniocima požara koji su prošli forenzičko vještačenje. U uzorku je sudjelovalo 153 odrasla muška počinioca sa prostora Ujedinjenog Kraljevstva iz perioda 1983. – 1993. godine. Na osnovu njihovog istraživanja dobivena je slijedeća klasifikacija. Kao tri najzastupljenija motiva su bili osveta (N=42 tj. 33%), uzbuđenje (N=16 tj. 12%) i vandalizam (N=13 tj. 10%). A ostali motivi iz kategorije su bili ili 7% ili manje od 7% zastupljeni. A to su: traženje pozornosti, koja se očituje kao težnja za dobivanje tuđe pažnje ili pomoći; re-housing (podmetanje požara sa ciljem da se dobije novo prebivalište, tj. novi stan ili mjesto boravka); pokušaj samoubojstva, psihoza, finansije, prikrivanje drugog zločina, manipulacija (podmetanje požara sa ciljem da se osumnjičeni prebaci u drugu ustanovu, bilo da se radi o zatvoru ili bolnici); osjećaj herojstva (podmetanje požara sa ciljem povećanja statusa u društvu); politički motivi (podmetanje požara sa ciljem postizanja političkih ciljeva). Jasna snaga Rixove (1994) studije je činjenica da je intervjuirao sve pojedine pacijente licem u lice kao dio njihove psihijatrijske procjene. Unatoč tome Rixov rad ne pruža drugim profesioancima nikakve smjernice u vezi sa postupanjem sa takvim osobama, ili kako se svaki od motivacijskih čimbenika odnosi na ostale ključne kognitivne, afektivne, voljne i druge faktore povezane sa podmetanjem požara.

Iako je ova kategorizacija dosta slična sa kategorijama Inciardija, Prinsa i sur. (1985), Rix je napravio razliku između muških i ženskih prijestupnika, što do tad nije učinjeno ni u jednoj kategoriji.

Barker (1994) je opisao pet glavnih kategorija podmetanja požara, sa jasno izraženim instrumentalnim i ekspresivnim elementima. Grupe uključuju:

1. *Akvizicijska* (podmetanje požara radi dobiti/profita) (pretjerano su zainteresirani za stjecanje novca ili materijalnih stvari).
2. *Osvetoljubivost*:
 - a) Osveta
 - b) Ljubomora
3. *Instrumentalna*:
 - a) Prikrivanje zločina
 - b) Traženje pomoći
 - c) Samouništavanje
 - d) Djeca
 - e) Heroji
4. *Katarza*:
 - a) Seksualno zadovoljstvo
 - b) Zadovoljstvo, uzbuđenje, vandalizam, dosada ili oslobođenje od napetosti
5. *Bez očiglednog motiva* (požar podmetnut tijekom psihotične epizode, slučajni firesetting, požar bez očitog motiva).

White-ova klasifikacija (1996) se sastojala od slijedećih motiva:

- a) Piromanija – opisuje počinioce koji se vode iracionalnim razlozima koji ih vode ka ovom zločinu, i koji pri tome zadovoljava njihov primarni cilj a to je zadovoljenje njihovih nagona.
- b) Osveta
- c) Profit
- d) Osjećaj herojstva
- e) Tražitelji uzbuđenja
- f) Prikrivanje zločina
- g) Maloljetnici koji podmeću požare radi nepovoljnih socijalnih problema ili nepovoljnog podrijetla.
- h) Teroristički i socijalni pristupnici

Studija koja je rađena u periodu 1983. – 1991. godine, u koju je uključeno 40 podmetnutih požara na mornaričkim brodovima, identificirala je 4 primarna motiva: uzbuđenje, osveta (osobna, grupna i institucionalna), profit i vandalizam (Sapp, Gary, Huff i James, 1993; Sapp, Gary, Huff i James, 1994).

3.1. Podmetanje požara motivirano osvetom

Osveta se iz perspektive „laika“ definira kao nanošenja ozlijede ili štete drugima zauzvarat zato što su oni njih ranije povrijedili (Oksfordski rječnik, 2010). To se izjednačava sa postizanjem neke vrste odmazde ili „vraćanja za učinjeno djelo“ i obično se shvaća kao osobni odgovor na nepošteno postupanje (Gollwitzer i Denzler, 2009). Psiholozi su teoretizirali da osveta podrazumijeva načelo odmazde: „količina i kvaliteta osвете treba biti približno proporcionalan količini štete koja se podrazumijeva u izvornom kaznenom djelu (prema Gollwitzer i Denzler, 2009, str. 840). Drugim riječima čin osвете je povratiti jednakost (Bies i Tripp, 1996; Crombag, Rassin i Horselenberg, 2003; McLean Parks, 1997; Skarlicki i Folger, 1997; Stillwell, Baumeister i Del Priore, 2008; Tripp i Bies, 1997; Tripp, Bies i Aquino, 2002). Ključni koncept u razumijevanju procesa osвете je proporcionalnost (Gollwitzer i Denzler, 2009).

Osveta kao opravdanje kazne stoga je svojstvena ljudskom iskustvu (Black, 1983). Međutim postoje dokazi koji upućuju na to da bi postupak osвете trebao ispunjavati određene kriterije koji bi se smatrali moralno prihvatljivim i koji bi mogli da pravdi služe. Tripp i Bies (1997) proučavali su koja se obilježja doživljavaju kao čin osвете moralno dobrim ili lošim. Njihovi podaci su otkrili da su osvetnici svoja djela osвете ocijenili moralno lošim kada je nevinjoj osobi nanesena šteta. Suprotno tome, osvetnici su svoj čin smatrali moralno dobrim ako su tim djelom vratili osvetnički status ili korigirali ponašanje zločinca na proporcionalan način. U daljem istraživanju Tripp i sur. (2002) su utvrdili da se čin osвете smatrao prihvatljivim kada je osvetnik djelovao altruistički (na primjer gdje osvetnik traži pravdu ne samo za sebe, već i za veći dio zajednice) i kada je osvetnički čin bio različit u kvaliteti, ali izravno proporcionalan u količini sa nanesenom štetom.

Podmetanje požara motivirano osvetom može biti uzrokovano stvarnom ili zamišljenom osvetom (DeHann, 1991; Holmes i Holmes, 1996). Požar je podmetnut u znak odmazde za neku vrstu nepravde koju počinitelj opaža (Douglas i sur., 1997). Ovaj napad može biti usredotočen na

ciljeve kao što su vladine ustanove, kriminalne grupe i poduzeća (Geller, 1992; Holmes i Holmes, 1996). Iako ova vrsta požara može obuhvatiti dobro planirane, jednokratne događaje ili serijske događaje, ova vrsta požara za razliku od drugih se uvijek čini kao odgovor na stvarni ili zamišljeni stresor. Priručnik za klasifikaciju zločina (Douglas i sur., 1992) navodi nekoliko podvrsta osvete koje identificiraju motivaciju počinitelja: osobna odmazda, društvena odmazda, institucionalna odmazda, odmazda u grupi. One se međusobno razlikuju. Na primjer osobna odmazda može utjecati na počinitelja da zapali predmete od značaja za tu osobu, poput odjeće, posteljine ili osobnih stvari (Douglas i sur., 1992). Paljivci koji traže osvetu protiv društva, mogu pokazati nasilnu agresiju tako što će nasumično odabrati ciljeve, dok se može desiti da drugi počinitelji nastoje da se osvete instituciji kao što su crkve, vladine ustanove i sveučilišta. U usporedbi sa drugim kategorijama, u napadima iz osvete, počinitelj će koristiti akcelerator (tvar koja ubrzava požar), i koristit će je u velikim količinama. Prema Snapp i sur. (1994) osvetoljubivi paljivci su najzastupljeniji među serijskim paljivcima.

Studija Ritchie i Huff (2001) naglašava da je motiv osvete bio prisutan u 37% slučajeva. A studija Inicijacija (1970, citirano u Pettwayu, 1987) utvrdilo je da su počinitelji koji su pušteni na uvjetnu slobodu iz njujorških državnih zatvora u 76% slučajeva bili motivirani osvetom. Statističke analize demografskih varijabli (dob, spol i rasa) i okoliša (lokacija) sugeriraju da postoji veća vjerojatnost od podmetanja požara motivirane osvetom karakterično više za odrasle, bijelce, muškarce, nižeg društveno-ekonomskog podrijetla. Ovi počinitelji su obično odrasli muškarci sa 10 ili više godina formalnog obrazovanja. Ako su zaposleni, oni obično rade poslove tipične za radničku klasu (poslovi koje karakterizira ručni rad – blue collar worker) i imaju niži socioekonomski status. Iz priručnika za klasifikaciju zločina osvetoljubive osobe obično same podmeću požar, i rijetko se vraćaju na mjesto događaja.

Primjer za ovu kategoriju je slučaj „Darren Sykes“, počinioc koji je u potkrovlju svoje kuće podmetnuo požar u kojem je izgorio zajedno sa svoja dva maloljetna sina (Jack 9 i Paul 12 godina). Požar se dogodio 22.10. 2014. godine. Kao motiv se smatra osвета njihovoj majci od koje je malo prije samog događaja sudskim putem izgubio skrbništvo nad djecom. Prema iskazima svjedoka, Darren je bio razočaran prema svijetu, a i da je izgubio povjerenje prema sinovima, smatrajući da ni djeca ne žele da ga vide više od jednom na tjedan.

Drugi primjer je slučaj podmetnutog požara u Göteborg-u u Švedskoj, koji se desio 29.10.1998. godine. Krivci za ovaj požar su bili Shoresh Kaveh, Housein Arsani, Mohammad Mohammadamini i Meysam Mohammadyeh. U ovom namjerno izazvanom požaru smrtno je stradalo 63 osobe, a 200 ih je povrijeđeno. Požar su podmetnuli u jednom omladinskom klubu i žrtve su bili većinom tinejđeri (12 do 25 godina). Motiv požara je bila osveta budući da ih nisu htjeli pustiti u taj klub.

3.2. Podmetanje požara motivirano uzbuđenjem

Podmetanje požara motivirano uzbuđenjem, kako sugerira Douglas i sur. (1997) karakterizira prijestupnike koji pokazuju želju za uzbuđenjem, koji kao krajnji cilj ima podmetanje požara iz kojeg proizilazi osjećaj zadovoljstva. Ovi počinitelji obično promatraju podmetnuti požar sa mjesta odgovarajuće udaljenosti kako bi se smanjila vjerovatnost da budu otkriveni ili se jednostavno nalaze na mjestu ostalih prolaznika koji promatraju požar (Douglas i drugi, 1997; Holmes i Holmes, 1996; Rider, 1980). Kada počinitelji napuste mjesto događaja, obično se vraćaju na mjesto zločina kako bi provjerili počinjenu štetu (Douglas i sur., 1997). Svojstvo ove kategorije je da počinitelji rijetko imaju namjeru naštetiti ljudima, te se njihov cilj usmjerava na različite vrste vlasništva (npr. šume, livade, napuštena gradilišta). Ovi počinioci požar često podmeću pomoću materijala koji im se nalazi u ruci, a kod iskusnijih počinitelja obično se nalazi i određeni akceleratori, koji ubrzavaju požar. Douglas i sur. (1992) opisuju tipičnog počinioca kao maloljetnika ili mladog odraslog muškarca sa 10 ili više godina formalnog obrazovanja. Tipični prijestupnik unutar ove kategorije opisuje se kao socijalno neadekvatan, što može doprinijeti njihovoj nemogućnosti da psihološko uzbuđenje postignu prosocijalnim sredstvima. U ovu kategoriju spadaju serijski prijestupnici jer su često psihološke potrebe koje se zadovoljavaju trenutne, pa se moraju ponavljati (Sapp i sur., 1994). Karakterizira ih i prethodna kaznena djela. Ovi počinitelji obično ostanu na mjestu događaja, iako oni koji odlaze često se vraćaju kako bi promatrali rezultate svog vlastitog iskustva. U ovu kategoriju spadaju:

- *Tražitelji uzbuđenja*- Obično su to adolescenti koji uživaju u nemirima tijekom požara. U ovoj grupi je prema istraživanjima i bilo najviše počinioca, njih 16 (64%).
- *Tražitelji pažnje*- To su počinitelji koji su uzbuđeni idejom da ih svi traže. Ovo je bila slijedeća podkategorija po brojnosti počinioca, njih četvero (16%), i obično su ostajali na

mjestu podmetnutog požara, upozoravajući ostale da su oni prvi koji su vidjeli požar ili da često i sami sudjeluju u njegovom gašenju.

- *Tražitelji za prepoznavanjem* - Pojedinci koji traže priznanje, to je jedna od najviše uzmemirujućih i zabrinjavajućih kategorija jer mnogi počinitelji među njima su vatrogasci. U ovoj potkategoriji je bilo četiri (16%), koji su podmetali požar kako bi privukli pozornost i kako bi udovoljili njihovim potrebama.
- *Seksualno pervertirani paljivci*- Počinitelji koji postižu seksualno zadovoljstvo podmetnjem požara. Douglas i sur. (1992) napominju da je mali broj ovih prestupnika motiviran seksualnom perverzijom, tako da ostavljaju na mjestu događaja ejakulat, fekaliju ili pornografske materijale, koji mogu pomoći u prepoznavanju motivacije kod počinioca.

Primjer za ovu kategoriju motiva je slučaj „Sandre Lee Long“ djevojke koju je silovao a potom ubio Brian David Steckel, američki ubojica i silovatelj. Ovaj zločin se dogodio 02.09.1994. godine. A motiv za podmetanje požara je naveo da je bio osjećaj uzbuđenja koji mu je pridavala sama situacija zapaljenog trupla. Za ovo kazneno djelo je osuđen na smrtnu kaznu.

Drugi primjer je mnogo ekstremniji slučaj a odnosi se na John Leonard Orr-a, bivši američki kapetan i istražitelj požara u Južnoj Kaliforniji, koji je optužen i osuđen za serijski palež i četiri tačke ubojstva. John Leonar Orr je rođen 26.04.1949. godine, prvobitno je želio biti policajac ali nije položio psihološki test, međutim na ispitu za vatrogasce koji nije uključivalo psihološki test on je postao i kroz određeni vremenski period je veoma napredovao u karijeri i postao je kapetan vatrogasne jedinice. Tijekom 1980-ih i 1990-ih godina desilo se niz požara, koji su uzrokovali materijalnu štetu od nekoliko milijona američkih dolara i u kojima je stradalo četiri osobe. Kasnije je utvrđeno da je Orr odgovoran za to. Njegov modus operandi² je uključivao improvizirane uređaje za mjerenje vremena, obično od upaljene cigarete, tri umotane šibice u žuti papir za pisanje i koje je sve zajedno bilo omotano gumenom trakom. Na ovaj način je podmetao požare obično u trgovine koje su bile otvorene i pune ljudi za vrijeme radnog dana. Od slijedećih lokacija su bile livade na koje je podmetao požare.

²Modus operandi je racionalno, naučeno i ciljanoponašan koje je nužno uspješno izvršavanje zločina i izbjegavanje otkrivanja (Douglas i sur., 2013).

Dana, 10.10.1985. u Južnoj Posadeni (Kalifornija), izbio je veliki požar u trgovačkom centru. Trgovina je u potpunosti izgorila kao i četvero ljudi (dvo godišnje dijete, njegova baka, njegova 26-godišnja majka i 17-godišnji uposlenik trgovine). Kao uzrok požara su se smatrale elektro instalacije, međutim Orr kao istražitelj na tom slučaju je bio ubijeđen da je to „djelo ljudskih ruku“. Na osnovu dijelomičnog otiska koji je pronađen na njegovom improviziranom uređaju je utvrđeno je da je on odgovoran za ovaj požar.

Smatra se da je odgovoran za 2000 požara u periodu od 1984. – 1991. godine. I osuđen je na kaznu doživotnog zatvora 1991. godine. Ono što se moglo primijetiti da gdje god da je on bio požar se pojavio. Za Orra se govorilo da je psihopata, vrlo šarmantan, manipulativan i narcisoidan. Na temelju njegovih zapisa, njegove paljevine su bile zamjene za seks. A također je osumnjičen da je silovao i zapalio ženu, što ga svrstava u kategoriju serijskih paljivaca koji su motivirani seksualnim uzbuđenjem, čije je glavno oružje bila vatra.

3.3. Podmetanje požara motivirano vandalizmom

Vandalizam je zlonamjerno i bezobzirno uništavanje imovine (Kocsis i Irwin, 1997). Ova vrsta požara je uzrokovana zlonamjernom i štetnom motivacijom od strane počinitelja, što je rezultiralo namjernim oštećenjem nečije imovine (Douglas i sur., 1997).

Sapp i sur. (1995) napominje da su mete osoba koje podmeću požar a motivirane su vandalizmom obično obrazovne institucije, međutim to može uključivati i druga stambena područja i vegetaciju, koja se općenito nalazi unutar malog geografskog područja koje je poznato počinitelju. Vrijeme činenja ovih događaja je obično u satima nakon škole ili posla i vikendom. Douglas i sur (1992) opisuju tipičnog počinitelja kao maloljetnika sa sedam do devet godina godina formalnog obrazovanja. Tipičan prijestupnik će imati lošu akademsku uspješnost, profesionalna povijest, te će policija imati podatke o njegovim ranijim uhićenjima. Karakterizira ga i problem sa autoritetom. Ova osoba ima tendenciju da bude vođa grupe ili pokretač grupe. Glavna razlika između ove skupine i prethodne dvije navedene je da ovu vrstu pokreće vođa ili lider grupe.

3.4. Požar motiviran profitom

Podmetanje požara radi postizanja profita ili zarade je komercijalni zločin, čija je svrha dobivanja materijalne dobiti (Douglas i sur., 1997; Geller, 1992). Ovi počinioci obično su manje strastveni ili emocionalno vođeni u usporedbi sa ostalim kategorijama. I također mogu biti unajmljeni od strane vlasnika tvrtke koje može biti sa ciljem da naplati osiguranje (Holmes i Holmes, 1996; Levin i Vreeland, 1978; McGehan, 1976). Ono na šta ciljaju ovi počinitelji su obično stambene, poslovne zgrade, automobili i brodovi. Douglas i sur. (1997) sugeriraju da je motivacija za ovu vrstu požara uključena u prijevaru osiguranja, ukljanjanje imovine, stvaranje zaposlenja, uklanjanje konkurencije. „Korist“ je inherentno povezana izravno ili neizravno sa počiniteljem. Karakterisitka ovog motiva kao izravne dobiti je što je počinitelj također pseudo-žrtva i ima neki interes za unišenu imovinu. Primjer toga je dobivanje novca od osiguranja za pretrpjelu štetu. Sa neizravnim motivom profita postiže se korist uništavanjem imovine, ali prijestupnik obično nema nikakvog interesa za uništenu imovinu. Primjer za ovo je uništavanje suparničkog poduzeća ili posla, dakle uklanjanje konkurencije, na osnovu čega se ostvaruje dobit. Neizravni motiv za profit nije nužno ograničen samo na scenarij konkurencije. Mogu biti i drugi slučajevi: kao podmetanje požar od strane vatrogasca koji ima posao isključivo kada se pojavi požar, ili npr. domar koji namjerno podmeće požar kako bi imao prekovremni posao zbog čišćenja i slično. Za ovakve požare karakterističan je organizirani stil, što sadrži manje fizičkih dokaza i sofisticirana sredstva za potpalu požara. Također scene karakterizira pretjerana upotreba akceleratora požara. Douglas i sur. (1992) sugeriraju da je tipični predstavnik ove kategorije muškarac sa 10 ili više godina formalnog obrazovanja. Prijestupnici obično žive više od milje od mjesta događaja i većina ih napusti mjesto događaja i ne vraća se.

Kao primjer za ovaj motiv može se navesti slučaj Leonard Gregga, koji je radio kao sezonski vatrogasac, Požar je podmetnuo 2002. godine, a otkriven je 2004. godine kada je i uhapšen pa nakon toga osuđen na 10 godina zatvora. Požar koji je on uzrokovao je bio do tada najveći požar u Arizoni, prilikom kojeg je izgorilo 460.182 hektara zemlje, 491 objekat i uz to materijalnu štetu od 43 miliona američkih dolara. Na tom požaru je radilo 6600 vatrogasaca. Kao razlog za ovaj zločin je naveo da mu je cilj bio da dobije posao kao sezonski vatrogasac.

3.5. Podmetanje požara motivirano prikrivanjem zločina

Ova vrsta požara predstavlja sekundarnu djelatnost, koja ima namjeru da prikrije primarni zločin (DeHann, 1991; Douglas i sur. 1997; Holt, 1994). Ovaj počinioc nastoji uništiti forenzičke

dokaze ili nastoji da ometa istragu zločina, ili sa ciljem spriječavanja identifikacije žrtve (Holmes i Holmes, 1996). Ovdje se radi o rijetko organiziranom ili sofisticiranom primarnom zločinu i često se postavlja tijekom razdoblja velikog stresa za pojedinca. Obično se koristi tekući akcelerator za počinjenje kaznenog djela, a požar se obično postavlja na mjesto primarnog zločina. Istražitelji bi trebali očekivati da će pronaći više fizičkih dokaza. Ova vrsta požara može da ukazuje na neorganizirani zločin i da je u njemu sudjelovao veći broj počinitelja (Douglas i sur., 1992). U priručniku za klasifikaciju kriminala navedeno je da su počinitelji prikrivanja zločina obično mladi odrasli ljudi koji žive u okruženju i obično su skloni promjeni mjesta boravka. Upotreba alkohola i opojnih droga je uobičajno u ovoj skupini prijestupnika, a karakterizira ih i dugotrajna kriminalna povijest. Ovi počinitelji gotovo uvijek napuštaju mjesto događaja i ne vraćaju se. Ova vrsta požara se vidi kao jednokratni događaj i ne uključuje serijski požar, mada su Sapp i sur. (1994) utvrdili da je prikrivanje kriminalnog djela činilo 5% motiva od strane serijskih paljivaca.

Primjer je slučaj Valencie M. Jumper koju je 10.08.1993. godine silovao a potom zadavio Henry Louis Wallace, višestruki serijski ubojica i silovatelj. Valencia je bila prijateljica njegove sestre i studirala je političke znanosti na Sveučilištu Johnson C. Smith. Pri tome je radila u fast-food-u. Kao motiv za podmetanje požara je bilo nastojanje da se prikrije zločin.

3.6. Podmetanje požara motivirano ekstremizmom

Kategorija koju je predložio Douglas i sur. (1997) su ekstremistički motivirani požari, koji se odnose na teroriste ili socijalno prosvjedne paljivce. Razlozi su obično vjerski, socijalni i politički. Politički ekstremisti će biti posebno skloni tome da napadaju simbole ekonomskih ili političkih ciljeva, kao što su vladine zgrade. Brojni su primjeri podmetanja požara motivirani političkim ciljevima, kao npr.:

- Terorizam, podmetanje požara u klinici za pobačaje, kao oblik vjerskog ekstremizma (Pike, 1972.)
- Građanski nemiri uslijed društvene ili rasne napetosti (Georges, 1975).

Međutim, teroristi također mogu ciljati na civile kako bi se ispunili njihovi zahtjevi ili kako bi povećali teror (White, 1996). Ovi počinitelji su vrlo nepredvidivi i vrlo sposobni izazvati znatnu štetu. Uključuju požare koji se pripremaju iz razloga činjenja terorizma ili građanskog

uznemiravanja i predstavlja vrlo uzak raspon počinjenih kaznenih djela. Prema priručniku za klasifikaciju zločina, analiza ciljne imovine presudna je u određivanju ove motivacijske kategorije (Douglas i sur., 1992). Da bi se klasificirao kao ekstremistički motivirani požar, cilj mora predstavljati antitezu počiniteljevim vjerovanjima. Primjer za to su npr. prodavnice krzna životinja, klinike za pobačaj. Ovaj požar karakterizira dobro organiziran i sofisticiran napad, pri kojem počinitelji koriste zapaljiva sredstva i uređaje, kao i akceleratora, ostavljajući malo forenzičkih dokaza. Ekstremistički napad karakterizira i davanje poruke nakon počinjenog zločina koja se tu ostavlja ili putem medija, koja se dostavlja medijima ili lokalnim vlastima u kojima se traži odgovornost.

Ekstremistički paljivci su često sofisticirani prijestupnici i obično su dobro obrazovani, pismeni, i politički aktivni. Često se identificiraju sa grupom. Mogu imati raniju kriminalnu prošlost zbog građanske neposlušnosti, zločinačke zablude ili kršenja građanskih prava (Douglas i sur., 1992).

Geller (1992a) je dosljedno identificirao iste motive koje su identificirali i istraživači FBI-a: profit, prikrivanje zločina, osveta, vandalizam, politički ciljevi, sujeta (pretjerani ponos).

U studiji Snapp i sur. (1995) piromaniju odbacuju kao motiv. Također su upozorili da istražitelji ne bi trebali zanemariti potencijal za miješanje ili promjenu motiva, ali nisu uspjeli riješiti to pitanje kao primarno razmatranje u svojoj motivacijskoj tipologiji.

Primjer za ovaj motiv je slučaj Harrya Burkhartha (24), njemački državljanin koji je podmetnuo 52 požara na području Las Vegasa. Požare je podmetao na automobilima, stanovima i garažama. Motivisan je bio mržnjom prema SAD-u. Harry je u periodu 2011. do 2012. godineterorizirao Hollywood i dolinu San Fernando. A za ove zločine je osuđen 2018. godine na jedinstvenu kaznu zatvora od 33 godine, nakon što je proglašen mentalno zdravim i sposobnim za izdržavanje kazne.

3.7. Mješoviti motivi

Ponekad podmetnuti požar može biti motiviran mješovitim motivima. U situacijama kada na prvi pogled izgleda da se radi o jednoj vrsti motiva, a zatim se poslije nekog vremena utvrdi da je u podlozi drugi motiv. Kao primjer mješovitog motiva imamo podmetanje požara radi vandalizma, a kasnije se utvrdi da je to rezultat osvete.

Leon i Silvia (1999) su na osnovu psihijatrijske procjene 16 muških i 16 ženskih počinitelja požara napravili klasifikaciju od šest glavnih motiva. Do toga je došlo na temelju podataka o starosti, psihijatrijske povijesti, trenutne dijagnoze i prethodnih kaznenih djela. Ta klasifikacija je uključivala: osvetoljubivost, instrumentalnost, katarzičnost, osvetoljubivost i instrumentalnost, osvetoljubivost i katarzičnost, instrumentalni i katarzični požar.

Također kao motiv koji može da potakne pojedinca da podmeće požare je i neprijateljsko ponašanje. Osjećaji kao što su bijes, mržnja ili osveta mogu naći svoj izraz u podmetanju požara. Vjeruje se da motivacijski elementi bijesa podupiru visoki nivo zločina podmetanja požara (Rix, 1994). Umjesto da napadne fizički osobu na koju ima pritužbe, počinitelj će napasti žrtvu ili njenu imovinu podmetanjem požara, koristeći vatru kao svoje oružje. Primjeri takvih slučajeva su mnogobrojni i mogu uključivati svađe među susjedima, prijateljima, pa čak i ljubavnicima. Temeljno načelo ljudske psihologije je pojam premiještanja/zamjenjivanja, gdje osjećaji poput bijesa pronalaze izraz u nepovezanim predmetima (Blackburn, 1993). Primjeri premiještanja se mogu pronaći u odnosu između zaposlenika i nadređenog, u čijem odnosu postoji neslaganje. Zaposlenik se može suzdržati od neposrednog napada na nadređenog kako bi izbjegao posljedice, ali kao zamjenu za svoju ljutnju može na primjer zapaliti javni prostor u svojoj okolini.

Primjer za miješani motiv je i slučaj koji se dogodio u gradu Montreal, 01.09.1972. godine u kojem je stradalo 37 osoba. Požar se dogodio u noćnom lokalnu „Plava ptica“, a podmetnuli su ga Gilles Eccles, James O'Brien i Jean-Marc Boutin. Kao prvi motiv im je bio osveta obezbjeđenju lokala, budući da ih nisu htjeli pustiti da uđu u njega zbog toga što su bili u alkoholiziranom stanju, a drugi motiv je bio nastojanje počinitelja da izazovu veliku materijalnu štetu kako bi prema njihovom uvjerenju obezbjeđenje lokala bilo otpušteno zbog nemara na radnom mjestu. Sva trojica osumnjičenih su osuđena na kaznu doživotnog zatvora, iako su na kraju pušteni poslije 10 godina odslužene kazne.

Kada govorimo o maloljetnicima također imamo i određeni broj utvrđenih kategorizacija motiva. Slavkin i Fineman (2000), predlažu šest vrsta motiva koji pokreću maloljetnike, a to su:

- Nepatološki (znatiželja ili slučajnost)
- Patološki (poziv u pomoć)

- Delikventni (podmetanje požara kao dio antisocijalnog ponašanja)
- Teško uznemireni (mladi ljudi koji doživljavaju psihoze i paranoju)
- Kognitivno oslabljeni/oštećeni/onesposobljeni (onesposobljeni sadašnjom presudom)
- Sociokulturalni (požari podmetnuti kao dio vršnjačkog odobravanja, poticaja)

4. SOCIJALNE KARAKTERISTIKE OSOBA KOJE PODMEĆU POŽARE

Kontekstualni čimbenici koji obuhvataju socijalne i razvojne čimbenike su oblik naučene ogresije ili neprijateljstva koji se objašnjava teorijom socijalnog učenja (Bandura, 1976; Kolko i Kazdin, 1986; Macht i Mack, 1968; Singer i Hensley, 2004; Vreeland i Levin, 1980). Ponašanje proizilazi iz problematičnog okruženja kao što su nizak socioekonomski status, niži stepen obrazovanja, nezaposlenost, nedostatak socijalne podrške i bračnih veza, ranija sklonost antisocijalnom ponašanju ili nasilnom povrijeđivanju, kao i negativna razvojna iskustva i modeli uloga (slaba dječija socijalizacija i nasilna obiteljska pozadina).

4.1. Spolne razlike

Istraživanja sugeriraju da su žene koje podmeću požare slične po čimbenicima drugih prijestupnika, a to su čimbenici nižeg IQ (Noblett i Nelson, 2001; Stewart, 1993; Tennent i sur., 1971), nižeg obrazovnog i socioekonomskog statusa (Harmon, Rosner i Wiederlight, 1985; Stewart, 1993; Tennent i sur., 1971; Wachi i sur., 2007).

U uzorku serijskih paljivaca koji su ispitali Sapp i sur. (1995) većina počinitelja su bili muškarci, njih 78 (94%), dok je bilo pet (6%) žena. A u periodu od 1982. do 1991. godine, postotak svih uhapšenih osoba zbog požara su bili muškarci, njih 87%.

Prema rezultatima studija Blanco i sur. (2010) i Vaughn i sur. (2010) u ispitivanom uzorku je utvrđeno da su više od 80% paljivaca bili muškarci, a omjer spola između muškaraca i žena je bio približno 5:1.

Lewis i Yarnell (1951) su identificirali 1346 odraslih paljivaca, koji su dobiveni iz evidencije od osiguravajućih društava, a omjer muškaraca i žena je bio 6:1.

Soothill i sur. (2004) izvještavaju o omjeru 9:1 od ukupno 10271 osoba osuđenih za podmetanje požara u Engleskoj i Welsu, u periodu 1963. do 2001. godine.

Zanimljivo je da se udio žena osuđenih za podmetanje požara povećao za 4% u periodu 1963. do 1965. godine. Do 12% se povećao tijekom 1980. do 1981. A na 14% u periodu 2000. do 2001. godine.

Anwar i sur. (2011) su utvrdili da je u Švedskoj omjer muškaraca i žena 4:1, a podatke su dobili na temelju Nacionalne baze o osuđenim paljivcima u periodu 1988. do 2000. godine na uzorku od 1340 zabilježenih počinioca.

4.2.Dob

Ova komponenta uključuje dosta širok raspon. Prema istraživanju Rix-a (1994) prosječna dob za muškarce je bila 25 godina, a za žene 31 godinu. Istraživanje Barker-a (1994) obuhvata raspon od četiri godine do 73 godine.

U svom istraživanju Sapp i sur. (1995) navode da su ispitanici iz njihovog uzorka navodili godine svog prvog podmetanja požara od četiri do 41 godine. Dok je prosječna dob bila 15 godina. Iz tog uzorka 12 paljivaca je podmetnulo jedan ili više požara prije šeste godine. A prosjek požara koji su podmetnuli za mlađe od šeste godine je bio 1,4 požara.

U uzorku iz studije Blanco i sur. (2010) i Vaughn i sur. (2010) više od polovine ispitanika (51%) je podmetalo požare u periodu od 18 do 35 godine. Stariji paljivci su bili dosta rijetki, samo 4% je bilo starije od 65 godina.

Soothill i Pope (1973) su izvijestili da je prosječna dob paljivaca na uzorku koji su ispitivali (N=83) bila 30 godina, a bili su osuđeni na Visokom sudu u Engleskoj i Walesu 1951. godine. Nakon toga, Soothill i sur. (2004) su došli do saznanja da slučajevi paljivaca iz 2000-te godine uključuju prosječnu dob od 23 godine za muškarce i 27 godina za žene.

Prosječna dob za paljivce na psihijatrijskim uzorcima se kreće od sredine 20-tih godina (Bourget i Bradford, 1989; Puri i sur., 1995) do sredine 30-tih godina (Repo, 1998; Enayati i sur., 2008). Muškarci se općenito smatraju znatno mlađim od žena (Bourget i Bradford, 1989 ; Dickens i sur., 2007; Enayati i sur., 2008).

Labree i sur. (2010) su proveli istraživanje na uzorku od 25 osoba koje su bile smještene u forenzičkoj psihijatrijskoj bolnici u Nizozemskoj i pri tome nije utvrđena statistički značajna

dobna razlika između njih i kontrolne grupe (osuđeni nasilnici i seksualni prijestupnici). Također se nisu razlikovali po prosječnoj dobi prilikom dolaska u ustanovu, zatim po godini prve presude ili po dobi kada su bili prvi put psihijatrijski liječeni.

4.3. Rasna i religijska pripadnost

Za ispitivani klinički uzorak navodi se da su u velikoj mjeri zastupljeni bijelci (Rix, 1994; Dickens i sur. 2009).

Prema istraživanju Sapp i sur. (1995) rasna pripadnost je uključivala 68 (81.9%) bijelaca, osam (9.6%) Afroamerikanaca, šest (7.2%) Hispanoamerikanci i jednog (1.2%) američkog domorodačkog stanovnika. A u periodu 1982. do 1991. godine je bilo 75,1% bijelaca koji su podmetali požare.

Anwar i sur. (2011) su na uzorku ispitivanom u Švedskoj utvrdili da su za podmetanje požara za 20% više od ostatka populacije bili osumnjičeni migranti, koji su uključivali doseljenike iz različitih krajeva svijeta.

Ritchie i Huff (1999) navode da su u američkim zatvorima bilo 283 (54%) bijelca, osuđena kao paljivci. Međutim, ta se brojka temeljila na podacima iz nepotpunih medicinskih izvora i drugih karakteristika odabranog uzorka. Prema tome, malo je čvrstih dokaza za bilo kakvu povezanost između etničke pripadnosti i podmetanja požara.

O religijskoj pripadnosti govori istraživanje Sapp-a i sur. (1995). U ovom istraživanju je od 26 ispitivanih paljivaca 11 (42,3%) izvijestilo da je duboko religiozno, a 15 (57,7%) umjereno religiozno. Od tog broja 17 (50%) je bilo katoličke vjeroispovijesti, 12 (35,3%) protestanti i pet (14,7%) Jevreji.

4.4. Nivo obrazovanja

Osobe koje podmeću požare su okarakterizirane kao da im je inteligencija ispod prosjeka i da su ograničenih akademskih postignuća (Alexander, Piachaud, Odebiyi, i Gangadharan, 2002; Lewis i Yarnell, 1951; Saunders i Awad, 1991), iako je ta tvrdnja osporena (Dolan, Millington, i Park, 2002; Lindsay i Macleod, 2001; Räsänen i sur., 1994). Ali ono oko čega postoji konsenzus je da njihovo ponašanje u školi sprječava njihov dalji akademski napredak.

Istraživački podaci pokazuju da su osobe koje podmeću požare slabije obrazovane, pri čemu svjedoče podaci o samo završenoj osnovnoj školi za 63% muškarca i 62% žena koje su podmetale požare (Anwar i sur., 2011). Međutim, Libree i sur. (2010) su došli do podatka da nema statistički značajne razlike između grupe paljivaca i kontrolne grupe (osuđeni nasilnici i seksualni prijestupnici) u pogledu završetka srednje škole.

Ukratko, postoje dokazi prema kojim su paljivci slabije obrazovani, i mogu imati poteškoća u formiranju trajnih odnosa i vjerovatno će biti nezaposleni, nekvalificirani ili u nepovoljnom položaju u drugim socijalnim mjerama, uključujući pripadajuću klasu i primanje socijalne naknade. Međutim, to ih ne može pouzdano razlikovati od ostalih osuđivanih prijestupnika.

4.5. Karakteristike obitelji i rana iskustva

Postoji nekoliko dokaza koji upućuju na to da su osobe koje podmeću požare imale veoma ranu, neprimjerenu izloženost vatri (Macht i Mack, 1968), ili da su vatru doživjeli kao oblik zlostavljanja ili kazne (Haines, Lambie i Seymour, 2006) ili je postojala povijest podmetanja požara unutar njihove obitelji ili socijalne sredine (Rice i Harris, 1991).

Roditelje, djece koja su podmetala požare karakterizira veća bračna neprilagođenost, izloženost stresnim životnim događajima, manjom prihvaćenošću od svoje djece, manju uključenost u aktivnosti koje pospješuju djetetov osobni razvoj i obiteljske odnose (Kolko i Kazdin, 1991).

Osobe koje podmeću požare često dolaze iz razarajućih, frustrirajućih, nestabilnih domova. Obitelji su često velike i sa nižim socioekonomskim statusom. Jedan ili oba roditelja su često odsutni od kuće. Mnogi dolaze iz domova u kojima je otac bio odsutan, a majka dominirajuća, odbačena ili nasilna (Bennett i Hess, 1984). Ako je otac prisutan, bio je obično ravnodušan, neodgovoran ili distanciran (Vreeland i Lewin, 1980). A nedavno istraživanje je pokazalo da je roditeljsko zlostavljanje ovih osoba postojalo u 63% slučajeva (Harris i Rice, 1996).

Istraživanje Sapp-a (1995) ukazuje na to da u uzorku od 38 ispitanika koji su dali informacije o svojoj obitelji, njih 20 (52,6%) su imali stabilnu obiteljsku atmosferu, a 18 (47,4%) nestabilnu obiteljsku atmosferu. Također ovo istraživanje govori o odnosu koji su paljivci

imali sa majkom i ocem. Od 36 ispitanih paljivaca, 25 (69,4%) je izvijestilo o toploj i bliskoj vezi sa majkom, njih devet (25%) je izjavilo da je odnos bio hladan i distanciran, a dvoje (5,6%) su kazali da je njihov odnos bio neprijateljski i agresivan.

Podatke o odnosu sa ocem je dalo 70 ispitivanih paljivaca. Za razliku u odnosu sa majkom, gdje je većina ispitanika izjavila da je bio obilježen toplim i bliskim odnosom, u slučaju sa ocem je bila drugačija situacija, gdje je 30 (42.9%) izjavilo da je odnos hladan i distanciran. Njih 27 (38.6%) je izvijestilo da je odnos topal i blizak. A 13 (18.6%) da je neprijateljski i agresivan.

4.6.Socioekonomski status

Postoje empirijski dokazi koji ukazuju na sklonost odraslih muškaraca nižeg socioekonomskog statusa da podmeću požare (Pettitway, 1987). A također i kod žena je slična situacija koja je potvrđena različitim istraživanjima (Harmon, Rosner i Wiederlight, 1985; Stewart, 1993; Tennent i sur., 1971; Wachi i sur., 2007).

Uzorak na kojem je rađeno istraživanje, Anwar i sur. (2011) ukazuje da u usporedbi sa kontrolnom grupom, osuđeni paljivci su očito bili u nepovoljnom položaju u pogledu individualnog dohotka, nezaposleni ili su primali naknadu za socijalnu skrb.

U istraživanju Sapp-a i sur. (1995) većina serijskih paljivaca je bila srednje klase, njih 42 (66,7%). Preostala trećina je bila nižeg socioekonomskog statusa tijekom djetinjstva, njih 21 (33,3%). Iz navedenog uzorka ni jedan od paljivaca nije pripadao višoj klasi.

4.7.Socijalne odnosi

Mnogi prijestupnici su socijalno neprilagođeni i obično su usamljeni, nedostaju im socijalne vještine potrebne za adekvatne međuljudske odnose. I kod većine odnosi sa ljudima su otežani a posebno sa ženama (Bennett i Hess, 1984; Leong, 1992).

Poteškoća u međuljudski odnosima, slabija prilagođenost u različitim životnim područjima kao što su obrazovanje, zaposlenje, vršnjački odnosi ukazuje nekoliko istraživanja (Barker, 1994; Bradford, 1982; O'Sullivan i Kelleher, 1987; Puri i sur., 1995; Sapsford, Banks i Smith, 1978; Vreeland i Levin, 1980).

Nadalje, u usporedbi sa ostalim prijestupnicima paljivci se opisuju kao manje samopouzđani i asertivni (Geller, 1987; Harris i Rice, 1984; Hurley i Monahan, 1969; Inciardi, 1970; McKerracher i Dacre, 1966; Rice i Harris, 1991).

Neki nalazi sami po sebi ne mogu predstavljati nedostatak vještina, već samo-nametnutu izolaciju zbog stidljivosti, straha od uključivanja u međuljudske odnose i nepovjerenje prema drugima (Jackson, 1994).

Tradicionalno, na paljivce se gleda kao na pojedince koji opetovano doživljavaju neuspjeh u interakcijama sa svojom okolinom, što dovodi do osjećaja niskog samopoštovanja i neadekvatnosti (Gaynor, 1996; Repo, Virkkunen, Rawlings i sur., 1997; Sakheim, Vigdor, Gordon i Helprin, 1986). Međutim, unatoč činjenici da se nisko samopoštovanje spominje kao jedan od čimbenika rizika za podmetanje požara, uz nekoliko izuzetaka (Stewart, 1993; Taylor, Thorne, Robertson i Avery, 2002), rijetko je učinkovito operacionalizirano i izmjereno u studijama o požaru (Doley, 2005).

4.8. Partnerski odnosi

Istraživanje Davis-a i sur. (1999) ističe da zbog poteškoća u socijalnim vezama, mnogi od počinitelja požara nisu u braku ili u vezi. Mnogi izražavaju ili skrivaju strah ili mržnju prema ženama. Oni koji su u braku obično nemaju razvijene socijalne vještine kojima bi održavali zdrave međuljudske odnose sa partnerima.

Prema istraživanju Sapp-a i sur. (1995) u ispitivanom uzorku većina ispitanika su bili samci, njih 54 (65,9%). Samo pet (6,1%) je bilo u braku za vrijeme intervjua. Njih sedam (8,5%) je izjavilo da žive sa drugom osobom, a njih troje (3,7%) su izjavili da su razvedeni od supružnika. Jedna od ispitanica je bila udovica, a 12 (14,6%) je bilo razvedeno. Jedan od ispitanika je odbio da razgovara o bračnom statusu.

O bračnoj povijesti informaciju je pružilo 41 ispitanik. Njih 22 (53,7) nikada nije bilo u braku. Njih 15 (36,6%) se vjenčalo jednom, četvero ispitanika se vjenčalo više puta. Njih dvoje od četiri su dva puta bili u braku, a dvoje je imalo tri braka ranija. Sve u svemu, bračni status i povijest ispitanika sugerira da su imali opći nedostatak stabilnosti međuljudskih odnosa.

5. PSIHOLOŠKE KARAKTERISTIKE

U istraživanjima je utvrđeno da su mnoge osoba sa dijagnozom određenog psihološkog poremećaj sklone podmetanju požara. Najčešća dijagnoza osoba koje podmeću požare je antisocijalni poremećaj ličnosti (APA, 2000; Bradford, 1982; Heath i sur. 1985). Unutar grupe odraslih paljivaca, dokumentirane su dijagnoze različitih poremećaja, kao što su: shizofrenija (Geller, 1987; McKerracher i Dacre, 1966; Ritchie i Huff, 1999), ovisnost o psihoaktivnim supstancama (Grant i Kim, 2007; Räsänen i sur. 1996), anksiozni poremećaj (Grant i Kim, 2007) i poremećaj ličnosti (Barnett i Spitzer, 1994; Geller, 1987; Lindberg i sur. 2005). U nastavku ćemo se osvrnuti na neke kategorije za koju je utvrđena prevalenca izazivanja požara.

5.1. Osobe sa epilepsijom kao počinitelji požara

Ranija razumijevanja su glasila da su epileptičari skloni piromanskim deliktima. Današnja su takva da oni to čine u stanju pomračene svijesti ili iz osvete, ali ne u tolikoj mjeri koliko se odnosilo na ranija viđenja tog problema. Mnoga istraživanja pokazuju da osobe sa dijagnozom epilepsije podmeću požare (Byrne i Walsh, 1989; Karpenter i King, 1989; Brook i Dolan, 1996; Pontius 1999).

Istraživanje Milord i Urion (1992) govori o utjecaju epilepsije na podmetanje požara kod tri ispitivana slučajeve dječaka, koji su imali dijagnozu epilepsije, također i disfunkciju temporalnog režnja. Ali njihovo stanje se poboljšalo nakon uzimanja antikonvulziva³.

Iako je vrlo neobično da epileptični napadi izazivaju agresivna ili nasilna ponašanja (Knox, 1968; King i Marsan, 1977; Schachter, 2001), a još rjeđe dovode do kriminalnih radnji (Gunn i Fenton, 1971; Delgado i sur., 1981; Mackay, 1990, 1995; Mackay i Kearns, 1999; Mackay i sur., 2006), poznato je da epileptička „pražnjenja“ u mozgu mogu biti povezana sa složenim ponašnjima koja nisu pod voljnom kontrolom (Grensemann, 1968).

U članku „Epilepsija i paljevina“ Carpenter i King (1989) govore o slučaju pacijenta A.B. koji je imao sasvim normalan i uobičajan život, sve dok mu se nije dogodila nezgoda na poslu u rudniku. U nezgodi mu je oštećen gornji dio desnog frontalnog režnja. Nakon oporavka, supruga i kćerka su primijetile promjenu u njegovom ponašanju. Počeo je da konzumira veće količine

³Antikonvulzivi, antiepileptici– pripadaju grupi različitih lijekova korištenih u spiječavanju epileptičnih napadaja.

alkohola, postao je razdražljiv i nervozan, veoma bi se brzo naljutio, što ranije nije bio slučaj. Ono što je karakteristično za njegov slučaj je da se nakon jednog povratka kući, desilo nešto što ga je navelo da zapali vlastitu kuću. Bez obzira na katastrofalne posljedice požara po njegovu kuću, nije bilo ljudskih žrtava. Nakon hapšenja, nije mogao da objasni zašto je to učinio. Međutim nakon konzumiranja lijekova karmabazepina (antileptik), njegovo stanje se počelo popravljati.

5.2. Osobe sa autizmom kao počinitelji požara

Prevalencija poremećaja iz spektra autizma u općoj populaciji iznosi oko 0.60% (Constantino i Todd, 2003; Chakrabarti i Fombone, 2005), ali se vjeruje da su stope u općim forenzičkim slučajevima mnogo veće. Scragg i Shah (1994) pregledali su sve pacijente muškog spola u bolnici sa visokim stupnjem sigurnosti u Brodmorooru i otkrili prevalenciju od 1,5% koja se vremenom povećala na 2,3%.

Istraživanje Haskins i Silva (2006) je utvrdilo da se kriminalna aktivnost, uključujući podmetanje požara može objasniti abnormalnostima u amigdali, koji su povezani sa poremećajem iz spektra autizma. Nekoliko istraživanja je pokazalo povezanost poremećaja iz spektra autizma sa podmetanjem požara, posebno Aspergerov sindrom (Everall i Leconteur, 1990; Murrie i sur. 2002; Walsh i Mullen, 2004).

Istraživanjem je potvrđena uključenost amigdale, prefrontalnog korteksa i fuziformnog girusa u socijalnu kogniciju, kao i njihovom slabijom funkciju kod poremećaja iz spektra autizma a te nepravilnosti mogu biti povezane sa podmetanjem požara (Critchley i sur. 2000; Baron-Cohen i Belmonte, 2005).

U članku „Aspergerov sindrom i požar: studija slučaja“ Radley i Shaherban (2011) govore o slučaju pacijenta od 24 godine, koji je podmetnuo požar, a imao je dijagnozu Aspergerovog sindroma. U trenutku kad je podmetnuo požar bio je u alkoholiziranom stanju i verbalno agresivan.

5.3. Osobe sa shizofrenijom kao počinitelji požara

Shizofrenija je teški pervazivni mentalni poremećaj koji karakteriziraju pozitivni simptomi kao što su halucinacija, deluzije i neorganizirani govor, uz negativne simptome kao što su izrazita apatija, izostanak govora i neprimjereni emocionalni odgovori.

Poznato je da podmetaje požara mogu izvršiti osobe sa svim psihijatrijskim poremećajima, a to uključuje i shizofreniju (Gaupp, 1938; De Boor 1955). Prema Schottky (1941) osobe sa shizofrenijom rijetko podmeću požare. Suprotno od toga su studije Kail (1950) i studija Fleszar-Szumigajowa's (1969) koje govore o tome da ove osobe često podmeću požare. Na uzorku studije Lewis i Yarnell (1951) osobe sa shizofrenijom su podmetale požar u 10 do 30% slučajeva.

U Gelerovoj (1943) studiji o požaru u Švedskoj 1931.-1940. godine, od 260 osoba koje su podmetale požar, 24% je imalo dijagnozu shizofrenije. Katila i sur. (1968) su u ispitivanom uzorku od 67 počinitelja požara, utvrdili da je 12% imalo dijagnozu shizofrenije ili su imali različita shizoidna ili paranoidno-psihotična stanja. U studiji, Hurley i Monahan (1969) na uzorku od 50 muških paljivaca, 18 je imalo shizoidnu osobnost, ali samo je njih šest (12%) dobilo dijagnozu shizofrenije. Većina studija provedenih sa psihijatrijskim pacijentima otkrila je da je shizofrenija i granični poremećaj ličnosti najčešći poremećaj među paljivcima (Barnett i Spitzer, 1994; Geller, 1992).

Požare koje podmeću psihotične osobe mogu biti mnogo opasniji jer ih često pale u vlastitom domu ili stambenim zgradama, što predstavlja veću opasnost za ostale ljude u zgradi (Dalhuisen i sur., 2015; Rix, 1994). U jednoj finskoj studiji prevalenca shizofrenije ili psihoze je bila 18% među paljivcima i 4% među počiniteljima ubojstva (Räsänen i sur., 1995), a među općom populacijom u Finskoj procjenjuje se da je životna prevalencija shizofrenije bila 0,9% (Perälä i sur., 2007).

5.4. Osobe sa intelektualnom onesposobljenosti kao počinitelji požara

Smatra se da je prevalencija podmetanja požara kod počinitelja sa intelektualnim teškoćama veća nego kod osoba iz opće populacije (Walker i McCabe, 1973; Raesaenen i sur., 1994; Bradford i Dimock, 1986). Intelektualna onesposobljenost kao objašnjenje širokog spektra prijestupa, uključujući i podmetanje požara, predložena je početkom 20-og stoljeća (Räsänen i sur., 1994).

Walker i McCabe (1973), u studiji ističu da je jedna trećina uzorka muškaraca klasificirana kao intelektualno onesposobljena, bili su odgovorni za više od polovine podmetnutih požara. U uzorku koji su proučavali Raesaenen i sur. (1994) i Rix (1994) 11% počinitelja je imalo dijagnozu intelektualne onesposobljenosti, a na uzorku Leong i Silva (1999) su utvrdili da je 15% počinitelja požara imalo. Dok su Prins i sur. (1985) izjavili da je sam po sebi motivacija za podmetanje požara.

Bradfor (1982) je otkrio da su paljivci imali niži IQ u odnosu na druge prijestupnike, a također i niži školski uspjeh, i da su radili više nekvalificirane poslove u odnosu na druge prijestupnike. S druge strane, Räsänen i sur. (1994) nisu utvrdili značajnu razliku između paljivaca i drugih prijestupnika u IQ razlikama. U skladu s tim, Räsänen i sur. (1995) smatraju da veza između niskog IQ-a i podmetanja požara nije izravna, već je posredovana smetanjama u učenju, što može biti povezano sa niskom samopoštovanjem, nižim društveno-ekonomskim statusom i kriminalitetom.

Opće karakteristike paljivaca sa intelektualnom onesposobljenosti uključuje popratne psihičke bolesti, pozadinu psihosocijalne deprivacije, probleme ponašanja u djetinjstvu i obiteljsko zlostavljanje (Day, 1988) i beskućništvo (Lyll i sur., 1995).

Tyler i Gannon (2012) su pregladali literaturu o muškim paljivcima sa mentalnim poremećajem, te su sveobuhvatno opisali slijedeće faktore:

- *Sociodemografski*: bijele rase, samac ili razveden, nizak IQ, nizak socioekonomski status, niska razina obrazovnog postignuća, nezaposlen ili nekvalificiranog zanimanja.
- *Obiteljska pozadina*: velika obitelj, odsutan otac, povijest fizičkog/seksualnog zlostavljanja, roditeljski alkoholizam, prijašnji boravak u institucijama mentalnog zdravlja, prehodne osude za podmetanje požara, povijest maloljetničkog podmetanja požara, povijest roditeljskih mentalnih poremećaja.
- *Osobne i druge povezane karakteristike*: nedostatak socijalnih vještina, poteškoće u vezama, niska razina asertivnosti, niska razina inteligencije, nisko samopouzdanje, impulzivnost, niska razina interpersonalne agresivnosti.
- *Neuropsihološki i biološki*: Klinefelterov sindrom, reaktivni hipotalamički nivo, smanjena razina glukoze u krvi, epilepsija, neurotransmitterske abnormalnosti, ozljeda mozga.

- *Psihoze i psihijatrijske dijagnoze*: depresija, shizofrenija i drugi psihički poremećaj, manija, granični i antisocijalni poremećaj ličnosti, razvojni poremećaj i bipolarni.

Također je veća vjerovatnost da će biti uhapšeni nakon prekršaja zbog smanjene sposobnosti prikrivanja postupaka (Mofitt i Silva, 1988). A čini se da su i sugestibilni u situaciji policijskog ispitivanja (Gudjonsson, 1988), ali ta povezanost nije nađena u kasnijim studijama (Gudjonsson i sur., 1993).

Čimbenici koji su bili povezani sa prijestupništvom u ovoj populaciji su bili, da je počinitelj muškog spola, intelektualno onespособljeni, niskog socioekonomskog statusa, koje karakterizira i ranija prijestupništva (Simpson i Hogg, 2001). Dob osobe koja je podmetala požar je povezana sa kasnom adolescencijom ili se radilo mlađoj odrasloj osobi, često bez motiva (Lewis i Yarnell, 1951). Također može biti motiv osvete, bijesa (Jackson i sur., 1987). Žene sa intelektualnom onespособljenosti koje su podmetale požar karakterizira povijest dugogodišnjih emocionalnih teškoća, samopovrijeđivanja, promiskuiteta i seksualnog zlostavljanja (Tennant i sur., 1971).

5.5. Piromanija

Postoje različite verzije pojma „piromanija“. Prema jednoj verziji izvedena je iz grčke riječi, koja označava „vatru“ i „ludilo“ i označava želju za podmetanjem požara (Lewis, 1966). A prema drugoj naziv piromanija se veže za 19 stoljeće, kada je Marc (1833) upotrijebio izraz piromanija, koji je izveden iz monomanie, koja je opisivana kao vrsta „ludosti“ koju karakterizira impulzivni čin bez motiva (Burton i sur., 2012). Piromaniju je povezivao seksualnom frustracijom koja se javlja kod djevojaka tinejderske dobi, ali i kod starijih muškaraca, koje se povezivalo sa postizanjem seksualnog zadovoljstva. Isaac Ray, 1871. godine je tvrdio da su piromani osobe koje žive u lošijim uvjetima života, nižih intelektualnih sposobnosti, koje su ranije imale različite anomalije u karakteru, navikama i osjećajim bez motiva za podmetanje požara, ali sa neodoljivim nagonom za podmetanjem požara (Lewis i Yarnell, 1951).

Kraepelin je piromaniju definirao kao impulzivno ludilo, a Freud je opisao kao rezultat poremećaja psihoseksualnog razvoja (Geller, 1986; Harris, 1984).

Jedna od najčešćih zabluda koja se povezuje sa podmetanjem požara je veza sa seksualnom motivacijom, koja je nastala iz psihodinamskog objašnjenja podmetanja požara. Stekel (1924) je

bio jedan od prvih teoretičara koji je govorio o tome, no vjerovatno i najpoznatiji autor te tvrdnje je bio Sigmund Freud (1932). Freud je prvo podmetanje požara povezivao sa enurezom, a kasnije je sugerirao da je podmetanje požara neka vrsta simboličke masturbacije pojedinca, povezujući je sa „sjajem koji simbolizira seksualno uzbuđenje pojedinca“ (prema Freud, 1932, str. 407). Ovo psihodinamsko objašnjenje je podržano osobito u studijama sa maloljetnim paljivcima. A bilo je u skladu sa studijom Kaufman i sur. (1961) koji su na uzorku od 30 maloljetnih paljivaca muškog spola, mlađih od 17 godina, zapazili značajne emocionalne probleme, enurezu, a tri četvrtine je pokazivalo nekontrolirani bijes, hiperaktivnost i sl. Prema psihoanalitičkoj teoriji su bili fiksirani na oralnu fazu razvoja, gdje su povezani libidnalni nagon i agresivni. Bilo je još nekoliko istraživanja koja su nastojala da utvrde ovu povezanost (na primjer Hurley i Monahan 1969; Lange i Kirsch 1989; MacDonald 1977), međutim većina nije uspjela potvrditi svoja uvjerenja u psihodinamsku teoriju. Slučajevi paljivaca koji su bili motivirani doživljajem seksualnog zadovoljstva podmetanjem požara su dosta rijetki. Ispitivanjem uzorka od 1145 odraslih paljivaca, utvrđeno je da ih je 40 (3,5%) izvijestilo da su podmetali požar kako bi postigli seksualno zadovoljstvo (Lindberg, Holi, Tani i sur., 2005).

Piromanija se pojavila u prvom izdanju DSM-a (DSMA-I, APA 1952) samo kao dopunski izraz. Potpuno je nestao u DSM-II (APA, 1968), kasnije se ponovo pojavljuje u kategoriji „poremećaj kontrole impulsa“ u DSM-III (APA, 1980) i u revidiranoj verziji DSM-III-R (APA, 1987), kao i u novijem izdanju, DSM-IV (APA, 1994).

Prema DSM-5 dijagnoza piromanije piromanija (F63.1) uključuju slijedeće kriterije:

- A. Namjerno i svjesno podmetanje požara više no jednom prigodom.
- B. Napetost ili emotivno uzbuđenje uoči čina.
- C. Opčinjenost, zanimanje, znatiželja ili osjećaj privlačnosti prema požaru i kontekstima vezanim uz njega (na primjer pribor, uporaba, posljedice).
- D. Užitek, zadovoljstvo ili popuštanje napetosti prilikom podmetanja požara ili prilikom promatranja ili sudjelovanja u posljedicama istog.
- E. Požar se ne podmeće zbog novčane dobiti, kao izraz društveno-političke ideologije, radi prikrivanja kriminalne aktivnosti, kao izraz bijesa ili osvete, radi poboljšanja vlastitih životnih prilika, kao odgovor na sumanutost ili halucinacije ili kao rezultat oštećene sposobnosti zaključivanja (na primjer u velikom neurokognitivnom poremećaju,

intelektualnoj onesposobljenosti (intelektualnom razvojnom poremećaju) ili intoksikacijom psihoaktivnom tvari).

F. Ovakvo podmetanje požara ne može se bolje opisati poremećajem ophođenja, maničnom epizodom ili antisocijalnim poremećajem ličnosti.

Većina studija sugerira da je prava piromanija rijetka, i da je većinom zastupljena kod muškaraca (Barker, 1994). Ritchie i Huff (1999) identificirali su samo tri slučaja piromanije od 283 slučajeva požara. Istraživači Odlaug i Grant (2010) su na uzorku od 791 paljivaca utvrdilo da je piromanija zastupljena u 1% slučajeva. U studiji Lindberg i sur. (2005) na uzorku od 90 paljivaca, samo tri (3,3%) je udovoljavalo kriteriju za piromaniju, njih devet (10%) slučajeva je zadovoljavalo kriterij piromanije samo u uvjetima konzumiranja alkohola.

McDonald (1977) ističe da su istražitelji požara s kojima je razgovarao, a koji su imali između 10 i 20 godina radnog iskustva, uspjeli identificirati samo oko pet do deset slučajeva muških piromana i dvije do tri ženska piromana kroz cijelu karijeru. Te su brojke u skladu sa većinom dokaza koji podupiru relativno rijetku učestalost poremećaja (Geller 1987; McElroy i sur. 1992; Perr1979; Rice i Harris 1991; Soltys 1992).

Prema DSM 5 piromanija se javlja mnogo češće kod muškaraca, posebno onih sa lošijim socijalnim vještinama i poteškoćama u učenju. Žena sa dijagnozom piromanije često imaju povijest samopovrijeđivanja, seksualnog zlostavljanja i psihosocijalnih trauma (Noblett i Nelson, 2001). Prema tome, piromanija bi mogla biti pomak agresije, kao u slučaju seksualnih trauma na podmetanje požara. Usmjeravanje agresije prema podmetanju požara može biti pokušaj utjecaja na njihovo okruženje i unaprijeđivanje samopoštovanja. A također, može služiti i kao pokušaj komunikacije pojedinaca sa nedostatkom socijalnih vještina (Geller i Bertsch, 1985).

Kako se piromanija obično pojavljuje tijekom kasnog djetinjstva i mladosti, raširena je učestalost u ovoj dobnoj skupini češće nego kod odraslih. Studija sa 102 adolescenta smještenih na psihijatriji je 6,9% udovoljala kriteriju za dijagnozu piromaniju (Grant i sur., 2007). Podmetanje požara je često kod djece i adolescentata, posebno onih koji imaju različite psihijatrijske dijagnoze. Kolko i Kazdin (1988) su otkrili da je među uzorkom djece koja su bila smještena u psihijatrijsku bolnicu otprilike bilo 20% koji su u svojoj povijesti podmetnuli požar. A

poremećaji koji su pri tome bili povezani su bili poremećaj ponašanja, poremećaj pažnje i poremećaj prilogodbe.

Piromani osjećaju fascinaciju, zanimanje, privlačnost i znatiželju prema vatri i njezinim posljedicama kao i zadovoljstvo nakon podmetanja požara. Unatoč toj impulzivnosti, piromani obično pripremaju svoju aktivnost. Iako piromani mogu metodički pripremiti požar i ostaviti očite tragove iza sebe (Wise i Tierney, 1999), piromanija se i dalje smatra nekontroliranim i često impulsivnim ponašanjem. Ovi se pojedinci razlikuju od onih koji započinju požar zbog psihoze, osobnog, novčanog ili političkog razloga ili osvete (APA, 2002). Dakle, glavna razlika između piromana i paljivca je prisutnost instrumentalne motivacije u drugoj skupini, kao izraz ideologije, osvete, bijesa ili halucinacija (APA, 2002).

Najčešći motiv za podmetanje požara kod maloljetnika su osveta roditeljima ili drugim autoritetima, potraga za uzbuđenjem i motiv za pomaganjem vatrogascima kao bi postali heroji, dalje ih može karakterizirati težnja ka samouništenju, težnja za izražavanjem bijesa (Räsänen i sur., 1995).

Komorbiditet se javlja uz konzumiranje psihoaktivnih supstanci, patološkim kockanjem, depresivnim, bipolarnim poremećajem, poremećajima kontrole impulsa. Ritchie i Huff (1999) su pregledali evidenciju o mentalnom zdravlju 283 uhapšena paljivca, od kojih je 90% imalo probleme sa mentalnim zdravljem, 36% je imalo shizofreniju, 64% je konzumiralo alkohol ili druge vrste opojnih sredstava u trenutku kada su postavljali požar.

Virkkunen i sur. (1987., 1994) pokazali su da impulzivni paljivci povezani sa niskim razinama 5-HIAA u cerebrospinalnoj tekućini. Ovo je otkriće u skladu sa ostalim zapažanjima koja su povezivala impulzivno ponašanje sa niskim razinama 5-HIAA (poput impulzivnog nasilja i impulzivnog samoubilačkog ponašanja).

Thomas A. Sweatt je osuđeni serijski „podmetač“ požara. Podmetnuo je više od 300 požara u Washingtonu. Većina požara se dogodila 2003. i 2004. godine. Nakon uhićenja u travnju 2005. godine priznao je da je podmetao požare više od 30 godina.

Lokacije podmetnutih požara su bile podzemne željeznice, kuće, policijski automobili, kako bi zadovoljio svoje seksualne fantazije koje su uključivale i fantaziju o moći. Nakon što bi postavio požar, posmatrao ga je sa određene udaljenosti. Njegov modus operandi je bila posuda sa benzinom, i natopljena tkanina koja je služila kao fitilj.

U njegovim požarima su poginule dvije starije žene, koje nisu mogle pobjeći prilikom izbijanja požara.

Otkriven je na osnovu DNK dokaza sa mjesta događaja (otisak prsta, dlaka kose i stanice kože) pronađene na fitilju. A pored tih dokaza, postoje i snimke nadzornih kamera, njegovog vozila u blizini mjesta događaja.

U intervjuu je priznao da je bio zadivljen marincima, koji su bili dio njegovih seksualnih fascinacija. A također i ostala uniformisana lica. Budući da nije prošao na testu za prijem novih marinaca, tako da je u njihovom prisustvu, kao i u prisustvu policajaca ili drugih uniformisanih lica osjetio bespomoćnost, što ga je navodilo da ih zapali. Također je imao i ove osjećaje prema vozačima autobusa, budući da je i zapalio autobus kojim se najviše volio voziti.

Sebe je opisivao kao osobu sa dva lica. Jedna je bila da je on radni čovjek, koji ide u crkvu, dobar je sa susjedima. A drugo lice je lice osobe koja je usamljena, nasilna i agresivna. Nastojanje da „pomiri“ te dvije osobe unutar sebe je bila temeljna kriza njegovog života.

Kao razlog podmetanja požara, navodi „glasove koji su mu naredili da to učini“, a sve kako bi smanjio stres, on ih je podmetao. Ovi događaji su se desili 2003. godine. Međutim nakon određenog vremena je odlučio da priznao još jedan požar sa smrtonosim ishodom. Naime radilo se o periodu 11. 01. 1985. godine. Kada je Sweatt radio kao kuhar u noćnoj smjeni. Nakon završetka posla ugledao je prema njegovim riječima njemu „atraktivnog muškarca“, i želio je da ga upozna. Pratio ga je do njegove kuće, i budući da je njegova seksualna fantazija bila povezana sa podmetanjem požara, on ga je podmetnuo upravo na kuću tog muškaraca. Istražitelji su ovaj požar proglasili nesretnim slučajem, smatrajući da ga je aktivirao neugašeni opušak cigarete.

Međutim, Sweatt je priznao počinjenje ovog djela. Nakon toga, priznao je još 353 podmetnuta požara. Trenutno služi doživotnu zatvorsku kaznu u Federalnom zatvoru u Terra Haute (Indiana).

6. ZAKLJUČCI

Podmetanje požara je izrazito složen biološki, psihološki i socijalni problem. Postojeće teorije sugeriraju da podmetanje požara prizilazi iz složene interakcije individualnih i okolinskih čimbenika. Kao što su npr. delikvencija, psihoseksualni problemi, poremećeni obiteljski odnosi, zlouporaba alkohola i drugih opojnih sredstava, niža inteligencija.

Na osnovu pregleda literature, jasno je da je podmetanje požara kazneno djelo koje uzrokuje kako materijalnu štetu, tako i mogućnost ugrožavanja ljudskih života. Također učestalost podmetanja požara raste zajedno sa ostalim kriminalnim aktivnostima, pa je prema tome privuklo pažnju specijaliziranih agencija za istragu požara, osiguravajućih društava kao i ustanova mentalnog zdravlja.

Iako je paljevina kao zločin teško dokaziv, pojava specijaliziranih „odjela za istragu mjesta događaja“ sa sofisticiranom tehnologijom i koordinacijom resursa dovelo je do učinkovitog otkrivanja počinioca mnogo efikasnije nego u prošlosti. Na povijest čovječanstva su snažno utjecala destruktivna svojstva vatre. A također i na pravni sustav, zbog toga je važno da stručnjaci sa kliničkim i forenzičkim aspektima firesettinga, paljevine i piromanije međusobno surađuju. Pojačana suradnja među forenzičkim stručnjacima, stručnjacima za mentalno zdravlje kao i istražiteljima bi pomoglo u budućim istraživačkim naporima.

Dodatnim istraživanjem moguće je proširiti razumijevanje ponašanja pojedinaca koji podmeću požare. Spoznavanjem njihovih motiva i psihičkog stanja pojedinca, istraživači bi mogli predvidjeti i usmjeriti odgovarajući program obrazovanja i liječenja kako bi se spriječila pojava tog ponašanja. A to bi moglo dovesti do smanjenja požara kao i njihovih posljedica.

O piromaniji postoje mnoge zablude, a jedna od njih je da su većina paljivaca piromani. Međutim istraživanja ne potvrđuju ovu tvrdnju. Podmetanje požara nije isključivo vezano za piromaniju, jer osobe mogu podmetati požare iz različitih razloga ili kao posljedica različitih poremećaja, kao shizofrenija i drugi poremećaji ličnosti. Stoga bi trebalo biti jasno da je piromanija izuzetno rijedak poremećaj, koji se ne smije miješati sa paljevinama koje su motivisane drugim kriminalnim aktivnostima ili su potaknute konzumiranjem različitih susptanci. Nadalje za većinu adolescenata koji su podmetnuli požar iz dosade ili eksperimentiranja, piromanija ne bi bila tačna dijagnoza zbog zahtjeva DSM-a koji uključuju nagomilanu napetost kao i nakndno olakšanje koje proizilazi nakon podmetnutog požara. Osobe kojima je dijagnosticirana piromanija uglavnom su

muškarci, srednje dobi od 18 godina, a požar se podmeće otprilike svakog šestog tjedna. Polovica ovih osoba pati od komorbidnog poremećaja kontole impulsa. Još jedna pogrešna percepcija o piromaniji je da je čin podmetanja požara namijenjen seksualnom zadovoljstvu. Međutim, podaci na sličan način ne podržavaju tu tvrdnju, samo je 1,2% paljivaca u jednoj studiji učinilo je zbog seksualnog uzbuđenja.

Na početku rada je naglašena razlika između tri ključna pojma poput firesetting ponašanja, paljevine i piromanije. Postoji razlika između ova tri pojma. Dokumentirani slučajevi uspješno rasvijetljenih požara i privedenih osoba koje su podmetale požare je u skladu sa ova tri pojma. Budući da je firesetting ponašanje koje uključuje osobu koja namjerno ili čak slučajno podmeće požar (na primjer neugašeni opušak cigarete). Paljevina, predstavlja namjerno izazvan požar sa određenim motivom, što je opisano detaljno u radu (na primjer koristoljublje, kako bi pojedinac prevario osiguravajuće društvo ili prikrivanje kaznenog djela). Piromanija je psihijatrijska dijagnoza, koju karakterizira postojanje ponavljajuće prisile za podmetanjem požara, i koji nisu motivirani dobivanjem materijalne koristi od toga požara. Piromane pokreće njihova preokupiranost vatrom i požarima. Napetost koja je pri tome akumulirana se oslobađa nakon postavljanja požara. Zabilježeni su i slučajevi piromana koji su bili u blizini vatrogasaca i pri tome im pomogli u gašenju požara. A također često koriste i posjeduju sredstva za paljenje i gašenje požara. Ono što je zanimljivo da niti jedan od njih nije samoinicijativno došao na liječenje, već su dolazili isključivo po nalogu suda.

Jedna od glavnih karakteristika je izostanak empatije, te na taj način ne razumiju da štete drugim ljudima. Ovo je karakteristično ne samo za piromane nego i za druge slučajeve poremećaja ličnosti. Često je kod takvih osoba piromanija tek sekundarna dijagnoza, ali na svu sreću mali je postotak onih koji imaju takav poremećaj, te ne realiziraju svoje nagone za paljenjem. Što bi bio veliki problem u samom društvu i za cijelo čovječanstvo kad bi se nešto tako dogodilo.

LITERATURA

- Alexanderi, R. T., Chesteri, V., Green, F. N., Gunarana, I., Hoare, S. (2015). Arson or fire setting in offenders with intellectual disability: Clinical characteristics, forensic histories, and treatment outcomes. *Journal of Intellectual i Developmental Disability*, 40, 189-197.
- Američka psihijatrijska udruga (2014). *Dijagnostički i statistički priručnik zaduševne poremećaje (DSM 5)*. Jastrebarsko: Naklada slap.
- Barnoux, M. i Gannon, T. A. (2012). A new conceptual framework for revenge firesetting. *Psychology, Crime & Law*, 20, 497-513.
- Blumberg, N. H. (1981). Arson Update: A Review of the Literature on Firesetting. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry & the Law*, 9(4), 255–265.
- Bourget, D. i Bradford, J. M. (1989). Female Arsonists: A Clinical Study. *Bull Am Acad Psychiatry Law*, 17(3), 293-300.
- Burton, P. R. S., McNiell, D. E., Binder, R. L. (2012). Firesetting, Arson, Pyromania and the Forensic Mental Health Expert. *J Am Acad Psychiatry Law*, 40(3): 355-365.
- Canter, D. i Fritzon K. (1998). Differentiating arsonists: A model of firesetting actions and characteristics. *Legal and Criminological Psychology*, 3, 73-96.
- Carpenter, P. K. i King, A. L. (1989). Epilepsy and Arson. *British Journal of Psychiatry*, 154, 554-556.
- Ciardha, Ó. C. (2016). The Relationship between Firesetting and Sexual Offending. U: R. M. Doley, G. L. Dickens i T. A. Gannon (Ur.), *The Psychology of Arson: A Practical Guide to Understanding and Managing Deliberate Firesetters* (str. 198-207). Abingdon, Oxon: Routledge.
- Ciardha, Ó. C. i Gannon Theresa A. (2012). The Implicit Theories of Firesetters: A Preliminary Conceptualization. *Aggression and Violent Behavior Volume*, 17, 122-128.
- Dalhuisen, L. (2016). *Firesetting and firesetters in the Netherlands : Individualization, identification and treatment*. Utrecht: Eleven International Publishing.
- Davis, J. A. i Lauber K. M. (1999). Criminal Behavioral Assessment of Arsonists, Pyromaniacs and Multiple Firesetters. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 15, 273-290.
- Dickens, G. L., Sugarman, P. A., Gannon, T. A. (2012). *Firesetting and Mental Health Theory, Research and Practice*. London: RCPsych Publications.
- Dickens, G., Sugarman, P., Ahmad, F., Edgar, S., Hofberg, K., Tewari, S. (2008). Characteristics of low IQ arsonists at psychiatric assessment. *Medicine, Science and the Law*, 48 (3), 217-200.
- Doley, R. M., i Fritzon, K. (2008). Assessment and treatment of fire-setters. *Forensic psychology and criminology*, 9, 101-109.
- Doley, R. (2003). Making Sense of Arson Through Classification. *Psychiatry, Psychology and Law*, 10, 346-352.

- Doley, R. (2003). Pyromania fact or fiction? *The British Journal of Criminology*, 43, 797-807.
- Devapriam, J., Raju, L. B., Singh, N., Collacott, R., Bhaumik, S. (2007). Arson: Characteristics and predisposing factors in offenders with intellectual disabilities. *The British Journal of Forensic Practice*, 9 (4), 23-27.
- Edwards, M. J. (2004). *Psychological profiling, analysing spatial patterns of convicted serial arsonists*. Neobjavljeni magistarski rad. Canterbury: University of Canterbury, Psychology.
- Fineman, K. R. (1995). A model for the qualitative analysis of child and adult fire deviant behaviour. *American journal of forensic psychology*, 13 (1), 31-61.
- Fritzon, K., Doley, R., Bell, R. (2014). Profiling arson. *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, 11, 4035-4047.
- Gannon, T. A. i Pina, A. (2010). Firesetting: Psychopathology, Theory and Treatment. *Aggression and Violent Behavior*, 15 (3), 224-238.
- Gannon, T. A., Ciardha, C. Ó., Alleyne, E. (2012). The multi-trajectory theory of adult firesetting (MTTAF). *Aggression and Violent Behavior*, 17 (2), 107-121.
- Johanson, R. S. i Nethearton, L.L. (2017). Fire Setting and the Impulse-Control Disorder of Pyromania. *The American Journal of Psychiatry Residents' Journal*, 11 (7), 14-16.
- Kocsis, R. N. (2004). Psychological profiling of serial arson offences. *Criminal justice and behavior*, 31 (3), 341-361.
- Kelm, K. L. (2016). *Examining Arson Criminal Profiling: Serial Arson Behaviors as Predictors of Arson Motivation*. Neobjavljeni doktorski rad. Prescott Valley, Arizona: Northcentral University.
- Kocsis, R. N. (2002). Arson: Exploring Motives and Possible Solutions. *Australian Institute of Criminology, Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, 236, 1-6.
- Kirsch, L. J., Simenon, D., Berlin, H., Hollander, E. (2015). *Disruptive, Impulse-Control, and conduct disorders: Intermittent explosive disorder, kleptomania and pyromania*. New York: Wiley.
- Putnam, T. C. i Kirkpatrick, J. T. (2005). Juvenile Firesetting: A Research Overview. *Juvenile Justice Bulletin*, 1-7.
- Putkonen, H. (2011). People with psychotic disorders are at greater risk of conviction for arson. *Evidence-Based Mental Health*, 14(3), 69-69.
- Palijan, T. Ž., Kovačević, D., Kovač, M., Sarilar, M. (2013). Profil osoba koje podmeću požare. *Policija i sigurnost (Zagreb)*, 22 (3), 317-327.
- Radley, J. i Shaherban, Z. (2011). Asperger syndrome and arson: a case study. *Emerald insight*, 5, 32-36.

- Read, F. i Read, E. (2008). Learning Disability and Serious Crime-Arson. *Mental health and learning disabilities research and practice*, 5, 210-223.
- Sapp, A. D., Huff, T. G., Gary, G. P. (1994). *A report of essential findings from a study of serial arsonists*. Washington DC: National Center for the Analysis of Violent Crime, Federal Bureau of Investigation.
- Soeiro, C. i Guerra, R. (2014). Forest Arsonists: Criminal profiling and its implications for intervention and prevention. *European Law Enforcement Research Bulletin*, 11, 34-40.
- Stockburger, S. i Omar, H. A. (2014). Firesetting Behavior and Psychiatric Disorders. *Pediatrics Faculty Publications*, 106, 77-86.
- Tiffin, P. A. i Cooper, S. (2006). Firesetting in Young People. *Forensic Update*, 43-48.
- Thomas, A., Tiihonen, J., Miettunen, J., Virkkunen, M., Lindberg, N. (2016). Fire-setting performed in adolescence or early adulthood predicts schizophrenia: a register-based follow-up study of pre-trial offenders. *Nord J Psychiatry*, 71 (2), 96-101.
- Tyler, N., i Gannon, T. A. (2012). Running Head: Menatally disorderd firesetters. *Psychiatry Interpersonal i Biological Processes*, 75 (2), 150-66.
- Virkkunen, M. (1974). On arson committed by schizophrenics. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 50, 152-160.
- Jamieson, D. (2007). *Letters From an Arsonist*. <https://www.washingtoncitypaper.com/news/article/article/13005367>. Datum pristupa: 30.05.2017.
- Smith, J. (2015). *Custody battle father used new train set in the loft to lure his two young sons to their deaths in arson attack on his home*. <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2976087/>. Datum pristupa: 02.03. 2015.
- Luis, E. (2019). *The Worst Arson Attacks in History*. <https://www.ranker.com/list/worst-arson-attacks-in-history/eric-vega>. Datum pristupa: 18.07.2019.